

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

INCHOATYVINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ SEMANTIKA IR VARTOSENĄ
LIETUVIŲ IR ISPANŲ KALBOSE

Magistro darbas

Julija Undžytė

Bendrosios kalbotyros studijų programa

Darbo vadovė doc. dr. Vilma Zubaitienė

Ginti leidžiama.....

VILNIUS

2023

Julija Undžytė. *Inchoatyvinių veiksmažodžių semantika ir vartosena lietuvių ir ispanų kalbose*.
Magistro darbas, vadovė doc. dr. Vilma Zubaitienė, Vilniaus universitetas, Filologijos
fakultetas, 2023, 50 p.

Anotacija

Šiame darbe yra siekiama nustatyti, kokie yra egzistuojantys panašumai ir skirtumai tarp lietuvių ir ispanų kalbų inchoatyvinių veiksmažodžių vartojimo ir semantikos. Tyrimo tikslas – remiantis tekstynuose egzistuojančiais pavyzdžiais nustatyti pagrindinius tiriamųjų veiksmažodžių semantikos ir vartojimo aspektus remiantis kognityvinės semantikos teorija. Tyrimo metu buvo ištirti 4345 veiksmažodžių atvejai esantys *Dabartiniame lietuvių kalbos ir El corpus del español NOW* tekstynuose. Tyrimo metu nustatyta, kad tirtų veiksmažodžių reikšmių kitimai yra dalinai ekvivalentiški, reikšmės kitimas yra nuoseklus, tačiau tirtųjų veiksmažodžių reikšmės nėra visiškai ekvivalentiškos, jų vartojimas, net kai reikšmės yra tapачios, taip pat gali skirtis. Šis darbas gali būti įdomus ir naudingas vertėjamas, leksinės semantikos, leksinės tipologijos specialistams.

Raktiniai žodžiai: kognityvinė semantika, daugiareikšmiškumas, prototipas, ekvivalentiškumas, tekstynų lingvistika, inchoatyviniai veiksmažodžiai.

Turinys

Įvadas.....	3
I. Teorinė darbo dalis	6
1. Inchoatyviniai veiksmažodžiai	6
1.2.1. Kognityvinė semantika	7
1.2.2. Kategorija	8
1.2.3. Prototipas	10
1.2.4. Daugiareikšmiškumas.....	12
1.2.5. Ekvivalentiškumas	17
1.2.6. <i>Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas ir El corpus del español NOW</i>	20
1.2.7. Tekstynų taikymas kognityvinės semantikos tyrimuose	21
II. Praktinė darbo dalis	23
2.1. Pūti.....	23
2.2. Irti	30
2.3. Grimzti	35
Išvados	44
Naudota literatūra.....	47
Summary	50

Įvadas

Darbo aktualumas ir naujumas: Šiame magistro darbe tiriama inchoatyvinių lietuvių ir ispanų kalbos veiksmažodžių semantika ir vartojimas. Inchoatyvinių veiksmažodžių grupei priklausantys veiksmažodžiai nusako procesus, kurie prasideda savaime, jų iniciatorius nėra kalbėtojai žinomas ar matomas plika akimi. Šiais veiksmažodžiais įvardijami tapsmo, kismo veiksmažodžiai, kurių metu subjektas iš vienos fizinės ar mentalinės būsenos pereina į kitą. Todėl, tai kognityvinės semantikos tyrimams įdomi veiksmažodžių grupė.

Apie inchoatyvinius lietuvių kalbos veiksmažodžius yra rašyta iš įvairių perspektyvų. Ši veiksmažodžių grupė trumpai aptariama „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (Ambrazas et al., 2005). Inchoatyvinių veiksmažodžių daryba tiriama ir Jurgio Pakerio (2007) straipsnyje „Priesaginių veiksmažodžių daryba Ruigio, Ostermejerio ir Milkaus gramatikose“. Iš istorinės lingvistikos perspektyvos inchoatyvinius lietuvių kalbos veiksmažodžius apžvelgia Miguell Villanueva Svensson (2011) straipsnyje „Anticausative-inchoative verbs in the northern Indo-European languages“. Morfosemantinę inchoatyvinių veiksmažodžių struktūrą apžvelgia Peteris Arkadievas straipsnyje (2013) „From transitivity to aspect: the causative – inchoative alternation and it’s extensions in Lithuanian“.

Apžvelgiant ispanų kalboje atliktus mokslo darbus galima išskirti šiam magistro darbui aktualius tyrimus, kuriuose inchoatyviniai veiksmažodžiai tiriami semantiniu lygmeniu. Semantinius inchoatyvinių veiksmažodžių aspektus aiškino: Elena Miguel Aparicio (1999), Amaya Mendikoetxe (2000), Rafael Marín ir Louse McNally (2011), Nuria Merchán Aravid (2016).

Šiame darbe bus lyginama lietuvių ir ispanų kalbų inchoatyvinių veiksmažodžių semantika ir vartosena pagal veiksmažodžio elgesio profilio kūrimo metodą. Atliekant veiksmažodžio elgesio profilio kūrimą, remiantis tekstynuose esančiais duomenimis, nustatoma, kaip kinta veiksmažodžio semantika ir kokie veiksmažodžio vartojimo pokyčiai išryškėja skirtinguose kontekstuose. Tokiu metodu šie veiksmažodžiai lietuvių kalboje dar nebuvo tirti. Taip pat nebuvo atliktas tiriamų lietuvių ir ispanų kalbose vartojamų veiksmažodžių palyginimas. Todėl šis darbas gali būti aktualus leksinės semantikos, leksinės tipologijos specialistams, vertėjams.

Dėl ribotos apimties, šiam magistro darbui pasirinkta tirti nykimo procesus išreiškiančius veiksmažodžius *pūti*, *irti*, *grimzti* ir dalinius jų ispaniškus ekvivalentus *puadirse*, *descomponerse*, *hundirse*. Tyrimui pasirinkti šie veiksmažodžiai, nes juos visus galima priskirti tai pačiai nykimo procesus nusakančiai semantinei grupei. Visiems, šiame

darbe tiriamiems veiksmažodžiams, būdingas vizualiai matomas, tačiau ne tapatus, nykimo procesas, kurio metu fizinė ar mentalinė subjekto būseną. Šie, tiriamus veiksmažodžius vienijantys panašumai, leidžia pastebėti kategorijoje pasikartojančias semantines ir vartojimo tendencijas, tačiau jų reikšmės nėra tapačios, todėl tyrimo atsiskleidžia skirtingi vartosenos aspektai.

Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai. Šio magistro darbo tyrimo **objektas** – ispanų ir lietuvių kalbų inchoatyviniai veiksmažodžiai. Darbo tikslas yra išanalizuoti inchoatyvinių veiksmažodžių semantiką ir vartoseną pasirinktose kalbose bei palyginti jų ekvivalentiškumą ir atsakyti į klausimą, kokie esminiai semantiniai skirtumai egzistuoja tarp šių veiksmažodžių vartojimo ir semantikos tyrimui pasirinktose kalbose. Norint pasiekti tikslą keliami šie **uždaviniai**:

1. Iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* ir *El corpus del español NOW* išrinkti lietuvių ir ispanų kalbų tyrimui naudojamų inchoatyvinių veiksmažodžių – *pūti, irti, grimzti, pudrirse, descomponerse, hundirse* – vartojimo pavyzdžius tekstynų konkordanse.
2. Palyginti tiriamų inchoatyvinių veiksmažodžių vartojimo panašumus ir skirtumus lietuvių ir ispanų kalbose.
3. Nustatyti tiriamų inchoatyvinių veiksmažodžių semantinius požymius konkrečiuose jų vartojimo kontekstuose lietuvių ir ispanų kalbose.
4. Pagal gautus semantinius ir vartojimo požymius nustatyti lietuvių ir ispanų kalbose egzistuojančius šiame magistro darbe tiriamų veiksmažodžių elgesio panašumus ir skirtumus.
5. Apibendrinti gautus duomenis ir pateikti tyrimo išvadas bei rekomendacijas tolesniems tyrimams, apžvelgti tyrimo rezultatams įtaką padariusius ribotumus.

Tyrimo metodai. Įgyvendinant išsikeltus uždavinius šiame magistro darbe taikomas kiekybinis tyrimo metodas, kurio metu bus atliekamas antrinių duomenų rinkimas ir analizė. Siekiant išsiaiškinti veiksmažodžio reikšmės kitimą, randamą tekstynuose, bus taikomas veiksmažodžio elgesio profilio sudarymo metodas. Siekiant išsiaiškinti vartosenos ir semantikos skirtumus, egzistuojančius tarp ispanų ir lietuvių kalbų inchoatyvinių veiksmažodžių, bus atliekama teorinė lyginamoji analizė remiantis kognityvinėje semantikoje egzistuojančiais reikšmės aiškinimo modeliais, nustatant prototipinę veiksmažodžio reikšmę ir iš jos kylančias perkeltines, metaforines, reikšmes.

Tyrimo medžiaga. Magistro darbo praktinėje dalyje nagrinėjami duomenys atrinkti remiantis tekstynais. Lietuvių kalbos veiksmažodžių tyrimui naudojama medžiaga rinkta iš

Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (<http://tekstynas.vdu.lt>) publicistikos skilties. Ispanų kalbos veiksmažodžių tyrimui naudota medžiaga rasta naudojantis Mark'o Davies'o sukurtu tekstynu *El corpus del español NOW (2012–2019)* (<https://www.corpusdelespanol.org/now/>). Šie tekstynai pasirinkti, nes juose pateikiama šiuolaikinių ispanų ir lietuvių kalbų vartojimo pavyzdžiai. Publicistikos skiltis ir žanras šiam tyrimui pasirinktas siekiant, kad pateiktuose pavyzdžiuose būtų matomas kuo realistiškesnis kalbos vartojimo vaizdas ir būtų išvengta reikšmės metaforizacijos meninės raiškos tikslais.

Darbo struktūra. Darbas sudarytas iš įvado, teorinės ir praktinės darbo dalių ir išvadų. Teorinėje dalyje paaiškinama inchoatyvinių veiksmažodžių sąvoka, trumpai aptariami pagrindiniai kognityvinės semantikos bruožai, pristatomos kategorijos ir prototipo apibrėžtys, pateikiamos daugiareikšmiškumo ir ekvivalentiškumo apibrėžtys, apžvelgiami ankstesni tyrimai, trumpai pristatomi tyrimui naudojami tekstynai bei apžvelgiamas tekstynų taikymas kognityvinės semantikos tyrimuose. Praktinėje darbo dalyje, analizuojama, šiam tyrimui pasirinktų, inchoatyvinių veiksmažodžių vartosena ir semantika, aptariamas matomas veiksmažodžio reikšmės kitimo procesas, aptariami tiriamų veiksmažodžių reikšmės ir vartojimo panašumai bei skirtumai. Magistro darbo pabaigoje pateikiamos išvados, pridėdamas darbui naudotų šaltinių ir naudotos literatūros sąrašas, sudarytas iš 43 pozicijų.

I. Teorinė darbo dalis

Siekiant suprasti praktinėje dalyje atliktą analizę yra svarbu aptarti esmines tyrimo lauko, kuriuo bus vadovaujamosi šiame darbe, sąvokas. Darbe naudojamos tokios sąvokos kaip inchoatyviniai veiksmažodžiai, kognityvinė semantika, kategorija, prototipinė reikšmė, ekvivalentiškumas. Šie terminai ir bus plačiau aptariami teorinėje darbo dalyje. Taip pat teorinėje dalyje bus apžvelgiami tyrimui naudojami tekstynai bei tekstynų panaudojimas atliekant kognityvinės semantikos tyrimus.

1. Inchoatyviniai veiksmažodžiai

Šio magistro darbo tyrimo objektas – inchoatyviniai lietuvių ir ispanų kalbų veiksmažodžiai, todėl šiame skyrelyje bus apžvelgiama inchoatyvinio veiksmažodžio sąvoka, taip pat, lietuvių ir ispanų kalbose egzistuojantys šios veiksmažodžių grupės panašumai ir skirtumai

Literatūroje teigiama, kad inchoatyvumas išreiškia veiksmo pradžios aspektą. Taip pat pažymima, kad inchoatyviniai veiksmažodžiai yra būsenos kitimo arba tapsmo veiksmažodžiai (Porroche Ballasteros, 1988, 25, Marín, McNally 2011, 469, DRAE 2022). Remiantis Elena de Miguel Aparicio (1999, 73), „inchoatyvinis veiksmažodis išreiškia subjekto patiriamą fizinės arba psichologinės būsenos pasikeitimą“. Minėta mokslininkė paminė, kad būsenos „pokytis yra neaktyvus ir gali būti stebimi skirtingi jo vystymosi etapai“ (Miguel Aparicio 1999, 73).

Kaip pažymi Nuria Merchán Aravid, kalbėdami apie inchoatyvumą, „mes nustatome tiesioginį ryšį su priežastingumo samprata“ (2017, 31). Kad priežastingumas yra svarbi semantinė kategorija, pabrėžia ir Ruth María Lavale Ortiz. Ji teigia, kad tai vienas iš esminių pažinimo elementų, kuriuo žmonės naudojami siekdami paaiškinti pasaulio veikimo principus. Kalboje ši abstrakti kategorija leidžia kalbėtojams verbalizuoti reiškinių, vykstančių ekstralingvistinėje aplinkoje, suvokimą (2007, 177). Objekto būsenos pokytis gali būti sukeltas kito veiksmo arba aktyvaus agento. Tuomet kalboje yra įvardijama pokyčio priežastis ir / arba jo sukėlėjas. Informacija, kai veiksmo priežastis ir pokyčio sukėlėjas yra žinomi, yra išreiškiama kauzatyviniu, t. y. veiksmažodžiu:

Jonas išvirė vištą¹.

---

¹ Pavyzdys darbo autorės.

Tačiau, subjekto būseną gali pakisti savaime (be akivaizdžios priežasties). Tada šis pokytis įvardijamas nepažymint jo sukėlėjo, tam naudojant inchoatyvinius veiksmažodžius (Lavale, Ortiz. 2017, 40):

*Medis auga*².

Kaip ir minėta anksčiau, šio magistro darbo praktinėje dalyje bus lyginama lietuvių ir ispanų kalbų inchoatyvinių veiksmažodžių semantika, todėl pravartu trumpai apžvelgti abiejose kalbose egzistuojančius šių dviejų veiksmažodžių grupių panašumus. Tiek lietuvių (Arkadijev 2013), tiek ispanų (Merchán Aravid 2017) kalbose pagrindinė skirtis tarp kauzatyvinių ir inchoatyvinių veiksmažodžių egzistuoja sintaksiniame ir semantiniame lygmenyse. Kauzatyviniai veiksmažodžiai yra tranzityviniai, jais verbalizuojami veiksmai, sukelti atskiro, subjektui išorinio veiksnio arba aktyviai sukelti jo paties, o inchoatyviniai veiksmažodžiai yra intranzityviniai ir išreiškia savaiminį, ne paties subjekto inicijuotą, nesąmoningą subjekto būsenos pokytį, kuris gali būti tiek vidinis, tiek išorinis³.

Aptariant tarp kalbų egzistuojančius inchoatyvinių veiksmažodžių skirtumus, svarbu paminėti, kad ispanų kalboje inchoatyvumas gali būti žymimas morfologiniame lygmenyje sangražiniu sufiksu *-se*. Vis dėlto, nors sufiksu visada žymimas veiksmažodžio intranzityvumas, pasakyti, ar veiksmažodis yra inchoatyvinis ar ne, galima tik apžvelgus jį semantiniu lygmeniu (Merchán Aravid, 2017, 40).

Apibendrinant galima teigti, kad tiek semantiniu, tiek sintaksiniu aspektais inchoatyviniai veiksmažodžiai lietuvių ir ispanų kalbose suvokiami taip pat: šiai grupei priklauso intranzityviniai veiksmažodžiai, verbalizuojantys naujos būsenos pradžios aspektą, kuris kyla savaime. Būtent šios inchoatyvinių veiksmažodžių sąvokos ir bus laikomasi šiame magistro darbe.

1.2.1. Kognityvinė semantika

Šiame darbe bus tiriamos inchoatyvinių veiksmažodžių reikšmės, todėl yra tikslinga aptarti kognityvinės semantikos sąvoką ir pagrindinius bruožus. Kognityvinė semantika, kaip kognityvinės lingvistikos sritis, susiformavo devintame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Ši lingvistikos kryptis tiria santykius tarp patyrimo, koncepto ir semantinių struktūrų, kurios yra išreiškiamos kalboje. Pagrindinės hipotezės, kurias kognityvizmo atstovai priskiria kalbai, yra:

---

² Pavyzdys darbo autorės.

³ Svarbu atkreipti dėmesį, kad tiek sintaksinis, tiek semantinis veiksmažodžio tranzityvumas priklauso ne tik nuo paties veiksmažodžio, bet taip pat ir nuo objekto, kurį pastarasis valdo.

- kalba nėra savarankiškas pažinimo gebėjimas;
- gramatika yra konceptualizacija;
- kalbinės žinios kyla iš kalbos vartojimo (Croft, Cruse, 2004, 1).

Šiuos aspektus pabrėžia Dirk'as Geeraerts'as, akcentuodamas jog pagrindinės kognityvinėje semantikoje vyraujančios idėjos yra: „1) konteksto svarbos išskėlimas, 2) pragmatinės reikšmės laisvumo pabrėžimas, 3) egzistuoja suvokimas, kad reikšmė yra kognityvinis fenomenas, peržengiantis žodžio ribas, ir negali būti atskirta nuo kalbėtojo perspektyvos (2010, 181–182). Kognityvistų nuomone, ypač svarbu suprasti, jog kalbėjimas, kaip kognityvinė veikla, yra artimai susieta su kitomis žmogaus psichologinėmis ir pažintinėmis funkcijomis: mąstymu, dėmesingumu, vaizduote, suvokimu ir jutiminėmis funkcijomis. Šių gebėjimų visuma suformuoja žmogaus žinių lauką, kurio ribose susiformuoja individo pasaulio suvokimas. Taip pat būtina paminėti, kad lingvistinės žinios – reikšmės ir formos supratimas – persipina su enciklopedinėmis žiniomis. (Croft, Cruse, 2004, 2–4). Todėl kalbos neįmanoma tirti atskirai nuo žmogaus ir, kaip rašo Aloyzas Gudavičius: „[K]ognityvizmas neatplėšia kalbos nuo žmogaus mentalinio pasaulio, stengiasi išsiaiškinti kalbos vietą ir jo mąstymo procesuose ir jo turinyje, o turint galvoje visą kalbančią visuomenę – su jos kultūra ir pasaulio sąvoka“ (Gudavičius, 2007, 9). Siekiant išlaikyti šį kalbos ir žmogaus santykį, psichologinio skirstymo į kategorijas modeliai, ypač prototipai ir laipsniškasis centravimas, turėjo bene didžiausią įtaką kognityvinės semantikos tyrimams (Croft, Cruse, 2004, 4). Todėl, galima teigti, kad kalba yra neatsiejama nuo individo mentalinio pasaulio suvokimo, o žodžių semantikoje atsispindi visuomenėje pasąmoningai egzistuojantis realybės suvokimas.

Siekiant apibendrinti kognityvinės semantikos sąvoką galima, naudoti Vyvyan'o Evans'o ir Melanie Green pateikiamą apibrėžtį: „kognityvinė semantika tiria santykį tarp patirties, konceptualios sistemos ir semantinės struktūros, užkoduotos kalboje“ (Evans, Green, 2006, 48). Šiame magistro darbe ir bus laikomasi šio kognityvinės semantikos apibrėžimo. Toliau šio darbo teorinėje dalyje bus apžvelgiama, kaip kategorija, prototipas ir daugiareikšmiškumas yra suprantami kognityvinėje semantikoje.

1.2.2. Kategorija

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyrelyje, kategorijos sąvoka yra svarbi kognityvinės semantikos tyrimų dalis, Be to, kategorija yra reikšminga sąvoka siekiant

paaikškinti toliau aptariamas prototipo ir daugiareikšmiškumo sampratas. Iš pradžių yra naudinga aprašyti kategoriją kaip kognityvinį konceptą.

Ankstesniame skyrelyje jau buvo minėta, jog kalbėjimas yra nuo kitų mentalinių veiklų ir percepcinių patirčių neatskiriama veikla. Todėl, kaip teigia Emmanuel M. Pothos ir Andy J. Wills'is, natūralu, kad suaugęs žmogus yra sukaupęs daugybę tarpusavyje persipinančių žinių ir patirčių, susijusių su žmonėmis, gyvūnais, daiktais ir kitais jį supančiais objektais bei reiškiniais. Šios žinios ir patyrimai suformuoja žmogaus pasaulio suvokimą ir leidžia jam suprasti, jog egzistuoja daiktų ir reiškinų grupės, kurias sieja bendri požymiai. Tokias grupes galima vadinti kategorijomis.

Kognityvinės kategorijos suvokimas nėra atskira psichinė patirtis, jis kyla iš žinių, saugomų ilgalaikėje atmintyje (Pothos, Wills, 2011, 1). Dauguma eksperimentų, tyrimų ir teorijų, tiek kognityvinės psichologijos, tiek kognityvinės lingvistikos srityse yra susiję su bendromis sąvokomis, o ne individualiais konceptais. Vis dėlto individualus žmogaus suvokimas ir jo enciklopedinių ir kultūrinių žinių suformuotas pasaulio suvokimas yra neatsiejami vienas nuo kito. Todėl sunku nustatyti ribą, ties kuria formuojasi individualus mąstymas, o kas priklauso giluminiams, kultūriniams archetipams (Geerearts, 2010, 196). Be to, kaip pamini Aloyzas Gudavičius, kognityvistams nebesvarbi skirtis tarp kalbinio ir enciklopedinio žinojimo, reikšmės ir sąvokos (Gudavičius 2000, 30).

Kategorijos gali būti suprantamos iš skirtingų perspektyvų. Pirmiausia, kategorija gali būti suvokiama kaip panašių vienetų rinkinys. Nors kategorijos nariai nėra identiški vienas kitam, narius jungiantys bendri požymiai leidžia juos grupuoti kartu. Kiekviena kategorija turi savo centrinį narį, pagal kurį galima spręsti objekto priklausymo kategorijai lygmenį⁴. Todėl į kategoriją taip pat galima žiūrėti ir iš individualaus objekto perspektyvos, siekiant nustatyti jo bruožus, kurie nurodo priklausymą konkrečiai kategorijai. Galiausiai, kategorija gali būti suvokiama kaip kitos kategorijos dalis ir pati turėti savo subkategorijų. Todėl yra svarbu suprasti, kokios priežastys leidžia konkrečią kategoriją vadinti kategorija ir koks yra kategorijos santykis su kitomis, jai artimomis ir tolimomis, koncepcinėmis grupėmis (Croft, Cruse 2004, 75). Kaip pastebi A. Gudavičius: „kategorijos, į kurias suskirstome pasaulį, turi labai neaiškias ribas, nes į jas sugrupuojami daiktai ir reiškiniai <...> nevienodai gerai reprezentuoja tas kategorijas“ (Gudavičius, 2007, 28). Taip pat A. Gudavičius teigia, kad kategorijos atspindi vidutinio kalbėtojo pasaulio suvokimą, tačiau problemos kyla, kai norima nustatyti, kas ir koks yra tas vidutinis kalbėtojas (Gudavičius, 2007, 29). Todėl natūralu, kad

---

⁴ Prototipai bus aptariami plačiau tolesniame skyriuje.

ribos tarp kategorijų persidengia ir išnyksta, ypač kai kalbama apie abstrakčius, nematerialius dalykus. Toliau darbe aptariama prototipo sąvoka, kuri yra svarbi siekiant nustatyti kategorijos ribas ir formavimą.

1.2.3. Prototipas

Šiame darbe terminas *prototipinė reikšmė* bus vartojamas siekiant aptarti semantinius ryšius, egzistuojančius tarp pagrindinės ir perkeltinės žodžio reikšmės, todėl yra tikslinga aptarti prototipo sąvoką ir jos raidą. Prototipais grįstos kategorizavimo sampratos pradžia siejama su XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Eleonoros Rosch vykdytais psicholingvistiniais tyrimais, kuriais ji siekė išsiaiškinti vidinę spalvinių kategorijų struktūrą⁵. Tyrimo metu nustatyta, kad kiekviename tirtose kategorijoje egzistuoja vienas kategorijos narys, pasižymintis ryškiausiomis konkrečiai kategorijai būdingomis savybėmis. Būtent šis kategorijos atstovas ir buvo kalbėtojų įvardytas kaip tipiškiausias grupės atstovas, nepriklausomai nuo jo padėties spalvinėje skalėje. E. Rosch tyrimai yra svarbūs, nes būtent po jų pradėta vartoti prototipo, kaip būdingiausio kategorijos nario, sąvoka (Geeraerts, 2010, 185–190).

Vis dėlto, ne visada yra paprasta nustatyti prototipinį kategorijos narį. Pati E. Rosch patvirtino, kad noras griežtai apibrėžti kategorijas ir prototipus kertasi su psichologine realybe (Geeraerts, 2010, 182). Šiam teiginiui antrina ir Aloyzas Gudavičius pabrėždamas, kad „[n]ustatyti minimalų semantinių požymių kompleksą reikšmės definicijoje, atskirti tai, kas priklauso reikšmei, o kas – mūsų žinioms apie tikrovę, ir yra pagrindinis ir bene sudėtingiausias dalykas konkrečiai reikšmei apibrėžti“ (Gudavičius, 2007, 61). Percepcija pagrįstos kategorijos neturi aiškių ribų. Vietoj jų konceptualiai svarbiose srityse randasi ribinės sritys, kurios tik vienareikšmiškai apibrėžia savo centrus. Ši teorija teigia, kad egzistuoja kategorijos židinio taškai (*focal points*), atstovaujami prototipinio grupės elemento. Šių centrinių taškų savybės yra struktūriškai svarbūs nagrinėjamos sąvokos atributai ir

---

⁵E. Rosch tyrimus paskatino B. Berlin'o ir K. Kay'aus 1969 atliktas spalvų tyrimas, kurio metu buvo nustatyta, kad skirtingomis kalbomis kalbantys kalbėtojai židinio spalvas (*focal colours*) įvardijo panašiai. Nors spalvų kategorijos ribos tarp skirtingų kalbėtojų ir skyrėsi, dauguma jų tipiškiausius kategorijų pavyzdžius įvardijo vienodai. Pačios E. Rosch pagrindinis tyrimų tikslas buvo išsiaiškinti, ar spalvų atskyrimas ir įvardijimas skiriasi priklausomai nuo spalvos padėties židinyje ir kalbėtojo kalbos ar individualaus kalbėtojo suvokimo. Atlikus tyrimus išsiaiškinta, kad židinio spalvų įvardijimas nepriklauso nuo kalbos, jį lemia konkretaus kalbėtojo mąstymas ir percepcija (Ungerer, Schmid, 2006, 11–14).

atvirkščiai: konkretus narys užima centrinę vietą kategorijoje, nes pasižymi tipiškiausiais bruožais⁶ (Geeraerts, 2010, 185).

Siekiant aiškesnio prototipo apibrėžimo, remdamasis empiriniais reikšmės tyrimais Michael'is Posner'is įvardijo pagrindines prototipui būdingas savybes. Pirma, prototipinės kategorijos pasižymi tipiskumu: ne kiekvienas narys yra vienodai reprezentatyvus savo kategorijai. Antra, prototipinės kategorijos grupės panašumas, arba apskritai jų semantinė struktūra, yra radialinis sugrupuotų ir persidengiančių rodmenų rinkinys. Trečia, prototipiniai atvejai, pereinantys į periferiją, nebeturi akivaizdžios reikšmės. Ketvirta, prototipinės kategorijos negali būti apibrėžtos naudojant tik vieną kriterijų, būtina rasti pakankamai jų reikšmę iliustruojančių atributų (Posner, 1986, 53–61). Tiesa, mokslininkai pripažįsta, kad šie požymiai nebūtinai turi pasireikšti kartu ir būti aklinais taikomi visiems atvejams, kai kalbama apie prototipus (Geerearts, 2010, 187). Siekiant apibendrinti prototipo sąvoką, galima remtis Friedrich'o Ungerer'io ir Hans'o ir Jörg'o Schmid'o pateikiamu apibrėžimu: „prototipinis kognityvinės kategorijos narys turi daugiausia bendrų bruožų su kitais kategorijos nariais ir mažiausiai bendrų bruožų su gretimos kategorijos nariais. Tai reiškia, kad prototipu gali būti laikomas tas daiktas, kuris yra maksimaliai panašus į savo grupės narius ir maksimaliai skiriasi nuo svetimoms grupėms priklausančių narių (2006, 32).

Apžvelgdami su prototipiniu reikšmės nustatymo modeliu siejamas problemas, Vyvyan'as Evans'as ir Melanie Green pabrėžia, kad yra klaidinga sulyginti prototipiškumo aspektus su kognityvinio suvokimo reprezentacijomis. Greičiau galima teigti, kad prototipiškumas yra paviršutinė kognityvinių procesų reprezentacija (Evans, Green 2006, 269). Mokslininkai taip pat akcentuoja, kad siekiant nustatyti prototipą yra teisingiau žiūrėti ne į visą grupę ir ieškoti savybių, kurios yra būdingos visos grupės nariams ir pagal tai jas priskirti prototipui, o rasti prototipinį grupės narį ir, naudojant jį kaip šaltinį, apie jį formuoti visą kategoriją (Evans, Green, 2006, 270).

Šioje vietoje, norint tikslesnio prototipo apibrėžimo, galima pateikti ir Aloyzo Gudavičiaus teiginį, kad prototipas yra suprantamas kaip „daiktas, ar reiškinys, kuris kalbantiesiems atrodo tipiškas, pavyzdinis, normalus, margoje daiktų ar reiškinų grupėje“ (Gudavičius, 2007, 67). Taip pat svarbu pabrėžti, kad prototipo sąvoka yra priklausoma nuo kultūrinio (etninio) konteksto. Pavyzdžiui, lietuviams koncepto PAUKŠTIS prototipas yra

---

⁶ Kitame savo tyrime E. Rosch siekė išsiaiškinti, ką amerikiečiai suvokia kaip prototipinį vaisiaus kategorijos narį. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad vaisių prototipais amerikiečiai laiko obuolius, apelsinus, bananus, tarpusavyje turinčius gana mažai bendrų požymių. Šis tyrimas parodė, kad kalbėtojams yra sudėtinga paaiškinti palyginus paprastą ir apibrėžtą vaisiaus konceptą (Geeraerts, 2010, 181–185). Tai padaryti dar sunkiau, kai apibrėžiamas konceptas yra abstrakti konstrukcija, pavyzdžiui, žaidimas (Armstrong, Gleitman, 1983, 305).

varna, o amerikiečiams strazdas. Tai priklauso nuo konkretaus daikto pasiskirstymo ir atpažįstamumo lygmens tam tikroje tautoje (Gudavičius, 2000, 60–61).

Taip pat svarbu paminėti, kad sudarinėjant aiškinamuosius žodynus kaip pirminė reikšmė vartojama ta, kuri kalbėtojams atrodo įprasčiausiai ir normaliausia, neprieštaraujanti natūralumo principams. Todėl žodynuose pateikiamą pirminę žodžio reikšmę galima vadinti prototipine reikšme (Croft, Cruse, 2004, 97–99, Gudavičius, 2013, 75). Šis pirminės, kaip prototipinės reikšmės, apibrėžimas ir bus toliau taikomas šio magistro darbo praktinėje dalyje.

1.2.4. Daugiareikšmiškumas

Iki šiol darbe buvo aptariama tik tiesioginė, neperkeltinė, žodžio reikšmė. Tačiau puikiai žinoma, kad žodis gali būti daugiareikšmis. Augustus Vicente ir Ingrid Lossius Faulkum polisemiją įvardija kaip fenomeną, kai su viena žodžio forma yra asocijuojamos dvi, ar daugiau tarpusavyje susijusių reikšmių (Vicente, Falkum, 2017, 2). Kaip teigia V. Evans'as ir M. Green, „kalbose polisemija yra labiau norma nei išimtis ir tai yra vienas iš pagrindinių kognityvinės semantikos tyrimų objektų“ (Evans, Green, 2004, 169). Taip pat, kaip pastebi A. Vicente ir I. Lossius Faulkum, svarbu pabrėžti, kad „kognityvistai daugiareikšmiškumą supranta ne tik kaip lingvistinį fenomeną, bet kaip kognityvinį, kuris kyla iš kategorijų struktūros (Vicente, Faulkum, 2017, 5). Todėl leksinėje semantikoje struktūrinis atskirų daugiareikšmių žodžių semantinės architektūros panašumas gali būti naudojamas polisemijos tyrimams. Šis modelis gali būti iliustruotas žodžio *vaisius* reikšmės analize. Remiantis didžiuoju „Lietuvių kalbos žodynu“ yra skiriamos devynios žodžio *vaisius* reikšmės:

1. iš vaismedžių ir vaiskrūmių užsimezgzusio žiedo išaugęs sultingas valgomas audinys su kauliuku ar sėklomis viduje;
2. iš gaubtasėklių žiedo išaugęs sėklas gaubiantis audinys;
3. derėjimas, branda, derlius;
4. veislė;
5. gemalas nuo placentos susidarymo iki gimimo;
6. kūdikis, vaikas;
7. padarinys, rezultatas;
8. turtas;
9. pelnas, nauda.

Nors pirmosios dvi pateikiamos žodžio *vaisius* reikšmės yra prototipinės, siejamos su natūraliu vaisiaus suvokimu, tolimesnės šio žodžio reikšmės laipsniškai nutolsta nuo

prototipinio *vaisiaus* suvokimo. Šios žodžio reikšmės neegzistuoja atskirai, bet įvairiais ryšiais yra susijusios su centrine reikšme. **Prototipinė** reikšmė kyla iš biologinio ir kultūriškai priimtinausio vaisiaus suvokimo, tuo tarpu perkeltinės reikšmės siejasi tarpusavyje metaforinio junglumo pagrindu. Tačiau svarbu paminėti, kad šeštoji žodžio *vaisius* reikšmė ‘kūdikis, vaikas’ yra sąlyginai menkai nutolusi nuo prototipinės reikšmės, nes šioje reikšmėje vis dar akivaizdžiai jaučiamas biologinis suvokimo pagrindas.

Šis pavyzdys iliustruoja vieną pagrindinių polisemiją prototipinių reikšmių pagrindu aiškinančių teorijų. 1981 metais Claudia Burgman sukūrė radialinio tinklo modelį, kuris buvo išpopuliarintas Goerge'o Lakkof'o knygoje „Women, Fire and Dangerous Things“. (Geerearts, 2010, 192–194). Lakoff'o aprašytoje sistemoje idealizuoti kognityviniai modeliai (*idealised cognitive models* – ICMs) yra santykinai stabilios mentalinės struktūros, reprezentuojančios žinias apie pasaulį tam tikroje kategorijoje, kuriai jos atstovauja. Šiuo atžvilgiu bet kokia sąvoka gali būti pavaizduota kaip kelių individualių idealizuotų kognityvinių modelių klasteriai (Vicente, Falkum, 2017, 5–8). Kaip pastebi Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, būtent gebėjimas suprasti, kad „daugiareikšmė leksinio elemento struktūra yra panaši į vienos reikšmės apibrėžimo struktūrą yra viena reikšmingiausių kognityvinės semantikos įžvalgų“ (Lewandowska- Tomaszczyk, 2010, 148).

Toliau Andrea Tyler ir V. Evans'as išplėtojo polisemijos aprašymą: jie pritarė Lakkof'o ir Brugman idėjai, kad daugiareikšmiškumas yra suvokiamas kaip reikšmių tinklas, kurio centre yra **prototipinė** reikšmė. Mokslininkai pabrėžia, kad yra svarbu nurodyti, kuri žodžio reikšmė yra laikytina atskira reikšme, ir nustatyti daugiareikšmio leksinio elemento prototipinę reikšmę (Tyler, Evans, 2003, 45). Yra keletas žodžių reikšmės skirstymo aspektų. Pirmiausia, tai skirtingas jos kilmės suvokimas. Taip pat yra svarbu suvokti veiksnius, kurie lemia skirtingų reikšmių susiformavimo ir atsiradimo faktą. Galiausiai yra būtina suprasti ribas, skiriančias vieną reikšmę nuo kitos (Croft, Cruse 2004, 110).

Yra svarbu atskirti **polisemiją** nuo **homonimijos**. **Homonimai** – žodžiai, kurie atsitiktinumo dėka yra tos pačios ortografinės ar fonologinės formos, tačiau jų reikšmės yra skirtingos⁷. Visi standartiniai žodynai atskiria **homonimiją** nuo **polisemijos**. Juose žodžiai, turintys tas pačias ortografines formas, tačiau skirtingas, nesusijusias reikšmes, yra pateikiami atskirais žodyno straipsniais, tuo tarpu daugiareikšmių žodžių išvestinės reikšmės yra pateikiamos kartu. Tačiau, nors **polisemijos** / **homonimijos** skirtis teoriškai yra aiški, lengvai

---

⁷ Pavyzdžiui, žodis *kasa* lietuvių kalboje turi tris skirtingas, tarpusavyje nesusijusias, reikšmes, kurias sieja tik ortografinė forma: 1) surišti plaukai; 2) dėžė spinta pinigams saugoti; 3) veiksmazodžio *kasti* esamojo laiko, vienaskaitos ir daugiskaitos III asmuo.

ją taikyti praktikoje ne visada pavyksta, nes nesutarimų dėl to, ar viena reikšmė yra kitos reikšmės derivacija, ar tik ortografinis sutapimas, kyla. Todėl mentalinis žmogaus gebėjimas nustatyti santykį tarp skirtingų reikšmių ir jį pagrįsti yra svarbus (Rod, Gaskell, Marslen – Willson, 2002, 245–246). Siekiant nustatyti šį reikšmės aiškinimo patikimumą, W. Croft’as ir A. Cruse’as pateikia kriterijus, kuriais aiškinimas gali būti pagrindžiamas: „1) aš galiu jausti ryšį tarp dviejų žodžio reikšmių; 2) aš suprantu tavo paaiškinimą, kaip viena reikšmė lemia kitos atsiradimą; 3) jei niekada anksčiau nebūčiau susidūręs su reikšme B, tik su reikšme A, aš suprasčiau B reikšmę, jei ji būtų atitinkamame kontekste“ (Croft, Cruse, 2004, 111).

Kalbėdami apie polisemiją, leksinės semantikos specialistai nesutaria, ar **meronimija** (kartais dar vadinama **partonimija**) yra svarbus daugiareikšmiškumo aspektas. **Meronimija** atspindi dalies santykį su visuma (Lehrer, 2012, 103), todėl yra svarbus kategorijos sąvokos komponentas. Pavyzdžiui, *pirštas* yra *rankos meronimas*. Kiekvienam daiktui, kurį galima įvardyti žodžiu *pirštas*, priklauso kitas daiktas, kurį galima pavadinti žodžiu *ranka*. Pirštas yra smulkesnė rankos dalis (Croft, Cruse, 2004, 159). Tačiau, kaip pabrėžia W. Croft’as ir A. Cruse’as, ne viskas, kas yra kieno nors dalis, gali būti laikoma visumos **meronimu**. Nors dažname parke yra ežeras ir nors ežeras galėtų būti suvokiamas kaip parko dalis, tačiau parko ir ežero semantinis ryšys nėra toks akivaizdus, kad abu šie daiktai būtų kategorizuojami kaip viena visuma; ežero vaizdinys nebūtinai yra asocijuojamas su parko vaizdiniu. Tiek parkas, tiek ežeras yra suvokiami kaip atskiri konceptai, nors parkuose ir gali būti ežerų. Tačiau, kai kalbama apie daiktą, vadinamą skyciu, jis daugeliu atveju yra suvokiamas kartu su talpa. Nors skystis yra talpoje bei yra talpos dalis, kai sakome *rado neaiškios kilmės skycių*, suprantame, kad kalbama ir apie talpas (buteliukus, stiklainius, ir t. t.), į kurias šie skyciai yra supilti. Todėl skystis yra talpos **meronimas** bei dažnai gali būti suvokiamas ekvivalentiška reikšme. Dėl šių ir panašių atvejų mokslininkai neturi bendros nuomonės dėl **meronimijos** svarbos leksinei semantikai, tačiau pažymi, kad šios sąvokos negalima visiškai atsisakyti, nes egzistuoja gana mažai skirtumų, taikomų tik dalių klasėms. Be to, skirtingose kalbose yra įvairių būdų įvardyti visumai ir dalims, todėl atliekant tarpkalbinius tyrimus **meronimijos** sąvoka gali būti reikalinga (Croft, Cruse, 159–163). Šiame darbe meronimijos sąvoka nebus vartojama.

Ypač svarbią vietą, siekiant suprasti kognityvinę polisemiją, užima **metafora**. Kaip aiškina A. Tyler ir V. Evans’as „**metafora yra reikšmės pratęsimas**“. Tai reiškia, kad iš metaforos gali kilti nauja žodžio reikšmė (Tyler, Evans, 2003, 56). Apibendrinami metaforos sąvoką W. Croft’as ir A. Cruse’as teigia, kad „metafora nėra atskira lingvistinės raiškos savybė, bet atskiras conceptualus vienetas“ (Croft, Cruse, 2004, 195). Pasak mokslininkų,

svarbu suprasti ištakos sferos (*source domain*) ir tikslo sferos⁸ (*target domain*) santykį.⁹ Domenų santykio aiškinimas skiriasi priklausomai nuo pasirinktos metaforos. Santykis tarp tikslinio ir pirminio domenų gali būti aiškinamas epistemiškai arba ontologiškai. Episteminis domenų santykio aiškinimas priklauso nuo vieno elemento domenų santykio su kito domeno elementais apimant ir enciklopedines žinias apie domenus. Ontologinis santykio aiškinimas nurodo tiesioginį pirminio ir tikslinio domeno ryšį (Croft, Cruse, 2004, 95; 196).

Croft'as ir Cruse'as taip paaiškina, kokios metaforos yra tinkamiausios, kai norima atlikti reikšmės tyrimus. Mokslininkų teigimu, **konvencinės metaforas** turi nusistovėjusias reikšmes ir jau yra praradusios dalį savo pirminei reikšmei būdingų požymių. Tuo tarpu literatūrinės metaforos dažnai yra netinkamos tyrimams dėl savo meninės formos ir sudėtingos struktūros (Croft, Cruse, 2004, 204). Be to, kaip pastebi ir Evalda Jekaitienė, žodžiai perkeltinėmis reikšmėmis dažnai yra vartojami kaip teksto autoriaus raiškos būdas, todėl įprastinės leksinio junglumo taisyklės gali būti pažeidžiamos siekiant tam tikro estetinio ar emocinio poveikio, ir tai, kad žodis vartojamas jam neįprastame kontekste, dar nereiškia, kad susiformavo nauja reikšmė (Jakaitinė, 2009, 91). Tad ryšiai tarp skirtingų reikšmių gali būti aptariami tik tada, kai reikšmių skirtumai jau yra nusistovėję. Todėl tyrimams tinkamiausios yra **naujosios metaforos** (*novel metaphors*), kurios yra „plačiai vartojamos televizijoje, populiariojoje literatūroje ir spaudoje“ (Croft, Cruse, 2004, 204). Dėl šios priežasties ir šiame magistro darbe tyrimui naudojama medžiaga yra atrinkta iš tekstynų ar jų skilčių, kuriuos sudaro publicistikos žanro tekstai.¹⁰

Pagrindinė problema, kurią W. Croft'as ir A. Cruse'as mato **metaforos** apibrėžtyje, yra jos persipynimas su **metonimija**. Kaip pastebi mokslininkai, **metonimija** – plačios reikšmės terminas, kuris vartojama įvairiais aspektais. Kaip teigia tyrėjai, pagrindinė sąvokos apibrėžtis – „metonimija yra kognityvinis ir lingvistinis procesas, kurio metu vieną dalyką naudojame kaip referenciją kitam“ (Littlemore, 2015, 1). Kartais šiuo terminu apibūdinamas santykis tarp formos ir reikšmės, atsispindintis ženkle; santykis tarp lingvistinio ženklo ir jo referento; santykis tarp akronimo ir visos jo formos; santykis tarp prototipo ir kategorijos, kurią šis reprezentuoja (Croft, Cruse, 2004, 216). Louis'as Goossens'as pažymi, kad pagrindinis skirtumas tarp metonimijos ir metaforos yra tai, jog, kai kalbama apie **metaforą**,

⁸ Ištakos sfera ir tikslo sfera – A. Gudavičiaus vartojami vertimai (Gudavičius, 2007, 183).

⁹ Mokslininkai kaip pavyzdį pateikia metaforą *švaistyti laiką*. Šiuo atveju laikas yra tikslo sfera (*target domain*), o pinigai – ištakos sfera (*source domain*). Remdamiesi G. Lakoff'o ir Johnson'o formule – *target domain is a source domain*, W. Croft'as ir A. Cruse'as paaiškina, kad šioje metaforoje laikas yra pilyginamas pinigams, nes žmonės laiką suvokia kaip vertingą daiktą, kuris gali būti naudojamas panašiai kaip ir pinigai (Croft, Cruse, 2004, 55).

¹⁰ Plačiau skyriuje „*Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas ir El corpus del español NOW*“.

visada kalbame apie du domenų – pradinį ir tikslinį; tuo tarpu **metonimija** kyla tik iš vieno domeno (Goossens, 2002, 352). Siekdamas paaikškinti skirtį tarp **metonimijos** ir **metaforos**, Günter'is Radden'as teigia, kad prototipiniai **metaforos** ir **metonimijos** atvejai yra aiškūs ir iššęstinėje skalėje yra priešingi vieni kitiems, tačiau sąvokų reikšmės gali persidengti ir tokiais atvejais gali būti nelengva nustatyti, kada **metonimija** tampa **metafora** (Radden, 2000, 93–95). Tokiems atvejams įvardyti L. Goossens'as pasiūlo terminą **metaftonimija** (*metaphonymy*). Mokslininkas šį terminą vartoja tada, kai tiek metoniminiai, tiek metaforiniai aiškinimo kriterijai yra pasitelkiami žodžio reikšmei perteikti. Be to, tyrėjas išskiria dvi **metaftonimijos** rūšis: **integruota metaftonimija** (*integrated metaphonymy*) ir **kaupiamoji metaftonimija** (*copulative metaphonymy*). Pasak L. Goossens'o **integruotos metaftonimijos**¹¹ sąvoka vartojama, kai kalbama apie **metonimiją**, kuri jau yra tapusi metaforos dalimi: pradinis metonimijos domenas yra perkeliamas į tikslinį metaforos domeną ir atvirkščiai. Tuo tarpu **kaupiamąja metaftonimija**¹² vadinami atvejai, kai metafora kyla iš metonimijos ir priešingai (Goossens, 2002, 369). W. Croft'as ir A. Cruse'as pateikia ir trečią **metaforos** ir **metonimijos** reikšmių persidengimo atvejį – neapibręžtumą (*indeterminacy*)¹³. Šiuo atveju reikšmės ribos tarp abiejų reiškinių yra išnykusios ir darosi beveik neįmanoma nustatyti, kurioje vietoje reikšmės persidengia (Croft, Cruse, 2004, 219–220).

Kitas svarbus reikšmės aspektas, kurį aptaria E. Jakaitienė yra žodžio **konotacinė reikšmė**. Šiuo reikšmės aspektu perteikiama „informaciją ne tik apie pačius žmonių suvokiamus tikrovės dalykus, bet ir apie tai, kaip juos žmonės vertina“ (Jakaitienė, 2009, 53). Ši informacija pakeičia žodžio turinį, suteikdama jam naują reikšmės aspektą. Nors yra ginčijamasi, ar konotacinė reikšmė yra svarbi siekiant paaikškinti žodžio turinį, tačiau tiriant žodžio semantiką ir vartoseną, reikšmės konotacija yra reikšminga, nes atskleidžia kalbėtojų

---

¹¹ Šio termino aiškinimui W. Croft'as ir A. Cruse'as naudoja pavyzdį *She caught the minister's ear and persuaded him to accept her plan* (Ji „pagavo ministro ausį“ ir įtikino jį priimti jos planą). Šiuo atveju *ear* (ausis) yra suprantama kaip dėmesio metonimija, *caught X ear* (pagavo X ausį) tampa metafora, reiškiančia, kad sakinio subjektė atkreipė X dėmesį. Todėl šiame pavyzdyje galima matyti, kaip metonimija yra integruota į metaforą (Croft, Cruse, 2004, 218).

¹² Šiam terminui iliustruoti W. Croft'as ir A. Cruse'as pateikia pavyzdį *my lips are sealed* (mano lūpos užsiūtos). Metonimiškai šis posakis reikštų, kad sakinio subjektas fiziškai negali kalbėti. Tačiau ši metonimija įgauna metaforišką reikšmę, kai suprantame, jog subjektas neturi jokių fizinių apribojimų, o pats sąmoningai renkasi nekalbėti (Croft, Cruse, 2004, 218–219).

¹³ Remiantis W. Croft'u ir A. Cruse'u šis metonimijos ir metaforos persidengimas ypač gerai matomas, kai kalbama apie valstybes. Mokslininkų pateikiamas pavyzdys: *Britain declares war on Iraq* (Britanija skelbia karą Irakui). Kaip teigia mokslininkai, šiuo atveju yra sunku pasakyti kieno (vyriausybės, tautos, monarcho, galutinio sprendimo priėmėjo) metonimija galėtų būti laikoma Britanija. Tyrėjai teigia, kad šiuo atveju metoniminė reikšmė yra susilieję su metafora, tačiau ja negalima būti laikoma, nes informacinis ištakos domenas, inicijuojantis šią reikšmę, yra tik vienas (Croft, Cruse, 2004, 220).

perteikiamą požiūrį (Jakaitienė, 2009, 54–55). Dėl to šiame darbe bus aptariama, ar tiriamo žodžio reikšmė yra konotuota ir kokie konotacijos aspektai joje atsispindi.

Atsižvelgiant į tai, kad šio magistro darbo tyrimo objektas yra inchoatyviniai veiksmažodžiai, pravartu apžvelgti daugiareikšmiškumo teorijas, kuriose aptariama veiksmažodžių polisemija. Malka R. Hovav ir Beth Levin aptaria junglumo taisykles (angl. *linking roles*), pagal kurias galima veiksmažodžio argumentų raiška varijuoja priklausomai nuo semantinės veiksmažodžio reikšmės. Vis dėlto ši teorija yra ydinga, nes paneigia veiksmažodžio daugiareikšmiškumą ir orientuojasi tik į sintaksinę jo raišką. Todėl, remiantis šia teorija, daugiareikšmiai veiksmažodžiai yra suvokiami ne kaip vienas žodis, turintis atskiras, tarpusavyje susijusias reikšmes, bet kaip daug skirtingų, tarpusavyje nieko bendro neturinčių žodžių. Kita M. R. Havov ir B. Levin pristatoma teorija teigia, kad veiksmažodžio reikšmė turi būti siejama su pačiu žodžiu, o ne jo argumentais. Šioje teorijoje reikšmė atskiriama į **primityviusius predikatus** (angl. *primitive predicates*) ir **konstantas** (angl. *constants*). Primityviaisiais predikatais nustatomas reikšmės semantinis modelis, atitinkantis struktūrinės reikšmės aspektą, o konstantų kombinacijomis perteikiami perkeltinės reikšmės aspektai. Reikšmė susidaro iš konstantos sąsajos su predikatinio modeliu, o daugiareikšmiškumas susiformuoja konstantai siejantis su daugiau nei vienu predikatinio modeliu (Hovav, Levin, 1998, 1–11).

Šiame darbe bus laikomasi W.Croft'o ir A. Cruse'o pateikiamo metaforinės reikšmės suvokimo. Praktinėje dalyje sąvokos metaforinė ir perkeltinė reikšmė vartojamos sinonimiškai.

1.2.5. Ekvivalentiškumas

Kadangi šiame darbe aptariama dviejų skirtingų kalbų (lietuvių ir ispanų) inchoatyvinių veiksmažodžių semantika ir vartojimas, kita svarbi šiame darbe vartojama sąvoka yra ekvivalentiškumas. Kaip jau buvo aptarta ankstesniuose skyreliuose, reikšmės sąvoka gali kisti priklausomai nuo kultūrinio konteksto; kultūriniai kontekstai formuoja žmogaus pažinimą ir daro įtaką jo pasaulio suvokimui, todėl tas pats konceptas skirtingose kultūrinėse ir kalbinėse grupėse gali būti suvokiamas skirtingai. Todėl yra svarbu aptarti ekvivalentiškumo sąvoką ir jos svarbą.

Ekvivalentiškumo terminas yra vartojamas tiek vertimo, tiek gretinamosios semantikos srityse. Vertimo teorijoje ekvivalentiškumas yra viena svarbiausių sąvokų. Dalia Masaitienė, pateikusi sąvokos apibrėžimą, mano, kad „vertimo ekvivalentiškumas – ryšys tarp originalo

teksto (ar teksto elemento) ir vertimo teksto (ar teksto elemento), kai išsaugomas originalo teksto turinys, forma, stilius ir panašiai (Masaitienė, 1996, 79). Taip pat mokslininkė teigia, kad priklausomai nuo tekste perteikiamo ekstralingvistinio turinio, konotacinės reikšmės, kalbos ir vartosenos normų, egzistuoja 5 ekvivalentiškumo tipai:

1. **Denotacinis ekvivalentiškumas** – referencinis originalo ir vertimo kalbos tekstų identiškumas.
2. **Konotacinis ekvivalentiškumas** – teksto ir jo elementų konotacinis tapatumas.
3. **Norminis ekvivalentiškumas** – nusistovėjusių ar tam tikrų kalbos normų išsaugojimas verčiant tekstus.
4. **Pragmatinis ekvivalentiškumas** – kai verčiant orientuojamasi į konkretų skaitytoją ir auditoriją.
5. **Formalus ekvivalentiškumas** – kai vertimo kalboje ieškoma analogų originalo kalbos formoms (Masaitienė, 1996, 80–81).

Nors tiek vertimo, tiek gretinamosios semantikos teorijos į ekvivalentiškumą iš principo žvelgia panašiai, tačiau yra ir esminių skirtumų. Heining'as Westheide'as pabrėžia, kad vertime yra orientuojamasi į verčiamą tekstą, kaip vienetą, o gretinamoji semantika gilinaisi į skirtingas žodžio, kaip semantinio vieneto, reikšmes (Westheide, 1998, 119). Mokslininkas taip pat pažymi, kad nepaisant to, kad tiek leksiniai vienetai, tiek su jais siejami konceptai kalbose yra ekvivalentiški, jų vartojimo taisyklės vis tiek gali skirtis (Westheide, 1998, 119). Šios nuomonės šalininkė Francesca Ervas (2014, 88) prideda, kad leksinis daugiareikšmiškumas yra būdingas kiekvienai kalbai, tačiau verčiant į kitas kalbas jis retai tēra išsaugomas, nes dalis informacijos, užkoduotos originalo kalboje, vertimo metu yra savaime prarandama (Ervas, 2014, 89). Kaip teigia Jing Huang: „teksto vertimas turi atspindėti giluminę originalaus teksto struktūrą taip, kad versto teksto adresatas ne tik suprastų, bet ir pajautų originalų tekstą“ (Huang, 2021, 3).

Tai padaryti nėra paprasta, nes, kaip pažymi A. Gudavičius: „semantinės struktūros nesutapimas yra bene ryškiausia skirtingų kalbų daugiareikšmių ekvivalentiškų žodžių ypatybė“ (Gudavičius, 2007, 110). Mokslininkas taip pat pabrėžia, kad įprastai ekvivalentiškais yra laikomi tie žodžiai, kurių prototipinės reikšmės sutampa ir išskiria keturi ekvivalentiškumo tipus egzistuojančius kalbose:

- 1) abiejų kalbų žodžių semantinės struktūros sutampa;
- 2) vienos (pavyzdžiui gimtosios) kalbos žodis turi daugiau reikšmių negu gretinamosios, be sutampančių turi dar ir nesutampančių;

- 3) vienos kalbos žodis turi mažiau reikšmių negu gretinamosios kalbos žodis;
- 4) abiejų kalbų žodžiai turi ir sutampančių, ir nesutampančių reikšmių. Šiuo atveju beekvivalentiškumo negali būti (Gudavičius, 2007, 111).

Be to, A. Gudavičius taip pat paminėjęs, kad „labai daug žodžių semantikos nesutapimų atsiranda dėl metaforinio žodžių vartojimo“ (Gudavičius, 2007, 117). Todėl, ieškant leksinių ekvivalentų, taip pat yra svarbu atsižvelgti ir į kultūrinius ekvivalentus. Kultūrinis žodžio reikšmės aspektas gali būti neapibrėžtas ir ne visada atsispindėti šnekos aktuose. Kaip pastebi A. Gudavičius, amerikiečiams žodis *turkey* automatiškai bus siejamas su Padėkos dienos konceptu, asocijuosis su nacionaline švente. Tuo tarpu lietuviams žodis *kalakutas* šio reikšmės aspekto neturės. Lietuviams žodis *vyturys* siejasi ne tik su paukščiu, bet ir su pavasariu, šviesa, gamtos atgimimu. Kitose kultūrose, kuriose *vyturys* nėra siejamas su pavasariu, šis žodis tokios reikšmės neturės. Tokie reikšmės požymiai gali būti vadinami **potencialiomis semomis, presupozicija, vertikalioju kontekstu, foniniais semantiniais komponentais**. Be to A. Gudavičius pabrėžia, kad beekvivalentę reikšmę taip pat dažniausiai gali turėti stereotipiniai požymiai arba stereotipai (pvz. *dzūkas – linksmas, geraširdis; vokietis – tvarkingas, praktiškas*), toks reikšmių sutapimas gali pasitaikyti tik labai kultūriškai artimose kalbose (Gudavičius, 2007, 152–156). Todėl galima teigti, kad visišką reikšmės ekvivalentiškumą kalbose egzistuoja retai ir kiekvienas žodis gali turėti vien tik jo kultūriniam kontekstui būdingą reikšmės aspektą, kurie kitose kalbose bus sunkiai perteikiami ir nesuvokiami.

Ekvivalentiškumo tyrimai – viena iš leksinės semantikos tyrimų sričių. Žodžių lygmeniu dažni polisemijos gretinimo tyrimai. Siekiant atlikti polisemijos gretinimo tyrimus, yra svarbu: 1) sukaupti pakankamą kiekį žodžio vartojimo atvejų įvairiuose kontekstuose; 2) suklasifikuoti kontekstus pagal semantinius kontekstinius ryšius; 3) suklasifikuoti kontekstines struktūras pagal semantinį bendrumą. Taip pat atliekami ir semantinių grupių derinimo tyrimai, kai pasirenkama viena semantinė grupė ir palyginami kalbose egzistuojantys ir konkrečiai semantiniai grupei priklausantys žodžiai. Kaip pažymi A. Gudavičius, atliekant semantinių grupių tyrimus, svarbiausi aspektai yra: „1) kokie pasirinkto pasaulio fragmento požymiai atspindėti semantinės grupės žodžių reikšmėse ir koks to atspindėjimo detalumas; 2) kokia vidinė semantinės grupės struktūra ir kokie jos ryšiai su kitomis semantinėmis grupėmis“ (Gudavičius, 2007, 218–219).

Apibendrinant svarbu paminėti, kad šiame magistro darbe ir bus laikomasi A. Gudavičiaus pateikiamo ekvivalentiškumo apibrėžimo. Atliekant tyrimą ekvivalentiškai žodžiai lietuvių ir ispanų kalbose bus nustatomi ir lyginami kaip išėities tašką pasirinkus jų prototipines reikšmes ir lyginant kalbose egzistuojančius reikšmės skirtumus.

1.2.6. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas ir El corpus del español NOW*¹⁴

Šio magistro darbo tyrimo pavyzdžiai atrinkti naudojantis *Dabartinės lietuvių kalbos ir El corpus del español NOW (2012–2019)* tekstynais. Toliau pateikiama trumpa jų apžvalga.

Remiantis *tekstynas.vdu.lt* pateikiama informacija, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* yra didžiausias lietuvių kalbos tekstynas, pradėtas kurti 1992 m. Šiuo metu tekstyną sudaro 140 921 288 žodžiai. Tekstyną pateikiama medžiaga atrinkta iš grožinės literatūros, negrožinės literatūros, publicistikos, administracinės literatūros ir sakytinės kalbos tekstų. Tekstyną egzistuojanti žanrų ir temų įvairovė bei jo dydis, leidžia taikyti *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* įvairiuose tyrimuose, kuriuose reikalinga lingvistinė analizė. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* 63,8 procento duomenų sudaro tekstai iš publicistikos srities, todėl jis puikiai tinka ir šio magistro darbo tyrimui atlikti.

Ispanų kalbos tyrimui atlikti naudotas Mark'o Davies'o sukurtas tekstynas *El corpus del español NOW (2012–2019)*. Tekstyną pateikiama medžiaga surinkta nuo 2012 m. iki 2019 m. iš įvairių naujienų portalų, veikiančių 21 ispanakalbėje valstybėje. Šiuo metu tekstyną yra apie 7,6 milijardo žodžių (Davies, Parodi, 2022, 15). Šis tekstynas magistro darbui pasirinktas dėl to, kad jame pateikiama medžiaga yra tik iš publicistikos srities, bet to, tai vienas naujausių šiuo metu egzistuojantis ispanų kalbos tekstynas. Atsižvelgiant į tai, kad *El corpus del español NOW (2012–2019)* savo apimtimi yra gerokai didesnis nei *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* šiame darbe bus apsiribojame 2019–2018 metais surinktais duomenimis taip siekiant išlaikyti vienodą duomenų kiekį tiek lietuvių, tiek ispanų kalbomis.

Kaip jau buvo minėta ankstesniame šio darbo skyriuje, dažnai žodžiai vartojami perkeltinėmis reikšmėmis dėl meninės raiškos, tačiau tai nereiškia, kad taip pavartotas žodis įgyja naują reikšmę. Todėl siekiant, kad tiriamuose duomenyse būtų kuo mažiau tokių atvejų, duomenys renkami iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* publicistikos skilties. *El corpus del español NOW (2012–2019)* yra sukurtas publicistikos pagrindu, todėl visi jame pateikiami duomenys yra tinkami šiam tyrimui. Be to, publicistikos tekstai geriausiai atspindi tendencijas, vyraujančias kalboje, todėl yra aktualiausi.

---

¹⁴ *News on the Web*

1.2.7. Tekstynų taikymas kognityvinės semantikos tyrimuose

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje¹⁵ žodžių reikšmių polisemija yra vienas iš populiariausių reiškinių, tiriamas kognityvinės semantikos srities specialistų. Šiame skyriuje bus aptariama, kaip tekstynai naudojami atliekant šiuos tyrimus. Kaip rašo Rūta Marcinkevičienė: „[t]ekstynų lingvistika, kurios esmė <...> sudaro tekstynų inspiruota kalbos analizė, leidžia pradėti tirti kalbą iš pat pradžių, atsisakius išankstinių nuostatų ir žinių, sukauptų per daugelį metų“ (Marcinkevičienė, 2010, 55). Kaip teigia mokslininkė, leksinės semantikos specialistams tekstynų analizė, „teikia objektyvių empirinių duomenų apie intuityviai ar dirbant su tekstynais aptiktus semantinius ypatumus ir dėsningumus“ (Marcinkevičienė, 2000, 49). Tokie duomenys leidžia tirti realią kalbinę raišką ir pamatyti **autentišką** kalbos vartoseną, nes tekstynuose randami duomenis atspindi tai, kaip kalba visuomenė.

Todėl, atliekant semantinius veiksmažodžių reikšmės analizės tyrimus tekstynai taip pat yra naudojami. Pasak Stefan'o Th. Gries'o: „tekstynai yra naudingi siekiant suprasti, ar skirtinga žodžio vartoseną nurodo ir naują žodžio reikšmę“ (Gries, 2007, 61). Mokslininkas taip pat akcentuoja, kad naudojimas tekstynais, atliekant kognityvinės semantikos tyrimus, padeda išvengti tyrėjo subjektyvumo ir atlikti reikšmės analizę remiantis aiškiais duomenimis. Be to, kitas svarbus elementas, leidžiantis sėkmingai atlikti kognityvinės semantikos tyrimus naudojantis tekstynu, yra tai, kad žodžiai pateikiami konkordanse, todėl galima matyti visą tyrimui naudojamą sakinio kontekstą (Gries, 2007, 61–62). Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai tekstynais grįstų kognityvinės semantikos tyrimų pranašumai yra: 1) tekstynai yra sukurti vartojimo pagrindu (*usage based*), todėl patys savaime yra kognityviški; 2) tekstynuose žodžiai pateikiami plačiame kontekste, tai leidžia matyti žodžio vartojimo ypatybės įvairiuose kontekstuose (Jensegers, 2017, 76). Mokslininkui gali skirstyti gautus duomenis grupėmis pagal kontekstinius panašumus, identifikuoti, kodėl konkretūs grupės nariai yra grupuojami kartu, ir pastebėti juos vienijančius panašumus bei skirtumus (Hanks, 2000, 208–210). Tačiau, kaip pastebi S. Th. Gries'as, toks analizės procesas yra ganėtinai abstraktus ir reikalaujantis subjektyvių tyrėjo sprendimų, ypač, jei mokslininkas remiasi keliais skirtingais žodynais siekdamas sugrupuoti tekстыne pateikiamą konkordansą (Gries, 2007, 61).

Vienas iš tekstynų taikymo kognityvinėje semantikoje pavyzdžių yra žodžio elgesio profilio (*Behavioral Profile*) metodas. Šis tyrimo būdas yra orientuotas į žodžio semantinio

---

¹⁵ „Daugiareikšmiškumas“

profilio analizę, kuri nustatoma iš tekstyne randamų žodžio vartojimo atvejų. Atliekant šiuo metodu grįstą analizę svarbu:

- 1) tekstyne rasti žodžio vartojimo pavyzdžius ir jų kontekstus. Rekomenduojama, kad tyrimui naudojamas konkordansas būtų pilno konteksto – matytųsi visas sakinys, kuriame vartojamas žodis;
- 2) atrinkti ir sugrupuoti tiriamus žodžius pagal jų morfologines, sintaksines ir semantines charakteristikas;
- 3) iš gautų duomenų nustatyti, kiek ir kokių reikšmės kitimų randama tekstyne (S. Th. Gries, D. S. Divjak, 2010, 334).

Kaip teigia S. Th. Gries'as ir Dagmar S. Divjak, kadangi veiksmažodžio elgesio profilio metodas yra grįstas tik tekstynuose randama informacija, daugiareikšmiškumo tyrimuose jis leidžia surinkti objektyvius ir vaizdžius duomenis, be to, yra paremtas vartojimo pagrindu. Šis aspektas kognityvinėje semantikoje yra labai svarbus, nes leidžia tirti realią kalbą. Toks tyrimo metodas taip pat gali būti puikiai taikomas atliekant tarpkalbinius tyrimus, nes galima palyginti objektyviai surinktus duomenis, išvengiant subjektyvaus tyrėjo nusistatymo ir galimai turimų išankstinių kultūrinių implikacijų (S. Th. Gries, D. S. Divjak, 2010, 349).

Kaip pastebi Marlies Jansegers, tekstynų taikymas kognityvinės semantikos tyrimuose gali būti vertinamas prieštaringai todėl, kad vienas iš pagrindinių kognityvinės lingvistikos principų yra tai, kad kalba suvokiama subjektyviai, o tekstynai yra empiriškai grįsta duomenų bazė (Jansegers, 2017, 76–77). Tačiau, kaip teigia D. Geeraerts'as: „empiriniai tyrimai nesumenkina subjektyvių mokslininkų įgūdžių poreikio, tai tik iškelia objektyvius pagrįstumo kriterijus jų teiginiams“ (Geerearts, 2010, 75–76). M. Jansegers taip pat pastebi, kad bet kuriuo atveju semantikos tyrimuose yra neįmanoma išvengti subjektyvumo, nes reikšmė yra nematoma ir jos paaiškinimui yra reikalingas tyrėjo suvokimas (Jansegers, 2017, 78).

Šio magistro darbo tyrimui atlikti ir bus taikomas veiksmažodžių elgesio profilio sudarymo metodas. Šis tyrimo metodas yra patogus norint apibendrinti tekstynuose esančią informaciją, išsiaiškinkite reikšmės pokyčius ir juos lemiančius aspektus, bei suprasti veiksmažodžio vartojimo kontekstus. Taip pat, duomenis, gautus atlikus veiksmažodžio elgesio profilio analizę yra nesudėtinga palyginti tarpusavyje, todėl šis metodas puikiai tinka tarp-kalbiniams tyrimams atlikti.

II. Praktinė darbo dalis

Šioje darbo dalyje bus atliekama inchoatyvinių veiksmažodžių *pūti, irti, grimzti* ir *pudrirse, descomponerse, hundirse* analizė, pasitelkiant veiksmažodžio elgesio profilio sukūrimo metodą. Analizės metu pateikiama prototipinė analizuojamo veiksmažodžio reikšmė, aprašomi reikšmei būdingi aspektai, aprašomos metaforinės veiksmažodžio reikšmės ir jų ryšiai. Pateikiami vartojimo pavyzdžiai. Palyginami lietuvių ir ispanų kalbose egzistuojantys reikšmės panašumai ir skirtumai. Tyrimo metu išanalizuoti 4345 tekstynuose konkordanse pateikiami veiksmažodžių vartojimo atvejai. Tyrime nenaudojami tie pavyzdžiai, kurie konkordanse nebuvo pateikiami su pilnu kontekstu arba buvo vartojami referuojant į prieš tai pateiktą informaciją, todėl nebuvo galima suprasti, kokia reikšme tiksliai veiksmažodis yra vartojamas. Tyrimui pasirinktos morfologinės veiksmažodžių formos: a) lietuvių kalbai: bendratis, esamais laikas, būtasis kartinis laikas, būtasis dažninis¹⁶, esamojo laiko veikiamieji dalyviai; b) ispanų kalbai: esamojo laiko indikatyvo formos veiksmažodžiai, esamojo laiko dalyvis (gerundijus). Pasirinktos šios veiksmažodžių formos, nes abiejose kalbose išreiškia nebaigtinį, procesą, būdingą inchoatyviniams veiksmažodžiams. Kadangi tiek lietuvių, tiek ispanų kalbose veiksmažodžiai yra asmenuojamos kalbos dalys, abiejose kalbose bus tiriamos įvairios jų morfologinės formos¹⁷. Tačiau tyrimo dalyje skirtingos morfologinės formos aprašomos tik tada, jei jos lemia skirtingą semantinę reikšmę. Pavyzdžiui, vienaskaitos III ir daugiskaitos III asmenų semantinės reikšmės visais tirtais atvejais sutapo, todėl šios morfologinės formos darbe yra grupuojamos kartu ir atskirai neaprašomos. Atliekant tyrimą abiejų kalbų veiksmažodžiai aprašomi atskirai, tada gauti rezultatai palyginami tarpusavyje.

2.1. Pūti

Atliekant šį tyrimą buvo išanalizuoti 276 *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* publicistikos skilties konkordanse pateikiami atvejai, kuriuose yra randamas veiksmažodis *pūti*. Tyrimo metu buvo analizuojami bendratis, esamojo laiko, būtojo kartinio laiko ir būtojo dažninio laiko atvejai, esamojo laiko veikiamieji dalyviai. Daugiausia tekстыne randama pavyzdžių, kuriuose vartojama veiksmažodžio bendratis forma *pūti* – 121 atvejis, taip pat

---

¹⁶ Nors lietuviškų veiksmažodžių tyrimui yra naudojami praeities laikai, juose išlieka semantinis proceso tęstinumo aspektas. Lietuvių kalboje veiksmo pabaiga žymima darybinėmis formomis puvo – supuvo, iro – suiro, grimzdo – nugrimzdo. Todėl lietuvių kalbos praeities laikai tyrime gali būti naudojami.

¹⁷ Daugiau žr. prie kiekvieno veiksmažodžio aprašymo tiriamojoje dalyje.

esamojo laiko III asmens forma *pūva* – 107 atvejai. Būtojo laiko III asmens formos *puvo* randama 17 atvejų. Esamo laiko vyriškosios giminės veikiamojo dalyvio *pūvantis* – 13 atvejų, moteriškosios giminės *pūvanti* – 7 atvejai, daugiskaitos *pūvantys* – 9 atvejai. Būtojo dažninio laiko III asmens *pūdavo* – 3 atvejai. Būtojo laiko I asmens forma *puvau* – 1 atvejis, tačiau konkordanse šiam pavyzdžiui nepakanka konteksto, kad būtų galima tiksliai suprasti jo reikšmę, todėl tyrime šis pavyzdys nenaudojamas. Vienaskaitos II asmens, daugiskaitos I ir II asmens pavyzdžių jokia iš tyrimui naudotų laikų formų tekstyne nebuvo rasta. Atliekant ispanų kalbos veiksmažodžio *pudrirse* atvejų vartojimo analizę išanalizuoti 625 atvejai. Tyrimui naudotas esamojo laiko III asmens vienaskaitos forma *se pudre* – 365 atvejai, esamojo laiko III asmens vienaskaitos forma – *se pudren* – 240 atvejų, bendraties forma – *pudrirse* – 7 atvejai, esamojo laiko gerundijus – *se está pudriendo* – 35 atvejai, esamojo laiko I asmens – *me pudro* – 5 atvejai.

Prototipinė *pūti* veiksmažodžio reikšmė yra 'organiškai irti, gesti'. Veiksmažodžiu *pūti* išreiškiamas procesas – puvimas – yra būdingas gyviems organizmams:

1. *Gyvybė bręsta, pūva. Tik tiek, ne ką daugiau.*
2. *Visa kinta: žydi vysta, noksta, pūva.*

Iš abiejų pateiktų pavyzdžių galima suprasti, kad puvimo veiksmas eina po brandos ir yra natūralus savaime suvokiamas įvykis. Antrame pavyzdyje matyti, kad *pūti* yra gamtos kismo dalis, puvimas yra veiksmas, įvykstantis po nokimo. Įsivedus šią gamtos ciklą taisyklę galime teigti, kad viskas, kas sunoksta, pūva, todėl puvimas yra gamtos normų veikiamas įvykis, kuriam pradėti nereikalingas aktyvus veikėjas pradedantis veiksmą. *Pūti* yra būdinga organinės kilmės objektams. Vykstant biologiniams, cheminiams ir fizikiniams dėsniams, puvimo procesas prasideda savaime:

3. *Morkos greitai pūva.*
4. *Medinis pastatas pūva ir griūva.*

Tiek 3, tiek 4 pavyzdžiuose pateiktų sakinių subjektams būdingas statiškumas ir neveiklumas. Tiek *morkos*, tiek *medinis pastatas* yra pasyvūs puvimo veiksmo patyrėjai, negalintys nei jo pradėti, nei sustabdyti, tik patirti poveikį, kuris yra nesavanoriškas ir nesąmoningas.

Svarbu paminėti, kad ypatinga su veiksmažodžiu *pūti* siejama savybė yra su šiuo procesu asocijuojamas kvapas. Šis kvapas yra nemalonus, ir paveikia ne tik patį pūvanti objektą, tačiau ir kitus, šalia jo esančius, objektus:

5. *O kai berželio dūdelės nebetilpo ant kranto, ėmė pūti ir kristi į vandenį, kuris vis labiau dvokė.*

Iš šio pavyzdžio galime suprasti, kad pradėjusios pūti berželio dūdelės lemia, jog vandens telkinys, kuriame jos atsiduria, pradeda dvokti. Berželio dūdelės neinicijuoja nei puvimo pradžios nei dvoko potyrio, šiuo atveju vandens dvokas yra šalutinis puvimo proceso požymis, savaime atsirandantis vykstant puvimui. Kvapas atsiranda ne kaip autonomiškas įvykis, tačiau kaip puvimo aspektas.

Ekvivalentiškas veiksmažodžio *pūti* atitikmuo ispanų kalboje yra žodis *puadirse/podrirse*. Tai refleksyvinė/inchoatyvinė veiksmažodžio *puadir/podrir* (pūdyti) forma. Remiantis RAE rekomendacijomis galima vartoti abi šias veiksmažodžio formas, tačiau taisyklingesne forma yra laikomas variantas *puadir*. Prototipinė veiksmažodžio *puadir* reikšmė, apibrėžiama RAE žodyne, taip pat kaip ir lietuvių kalboje, yra 'organiškai irti'. Todėl, nenutolstant nuo 5 aptarto pavyzdžio, kvapo aspektas organinio puvimo atveju yra svarbus, savaime suprantamas požymis ir ispanų kalboje, kaip tai iliustruoja tolesnis pavyzdys:

6. *La gente ya no quiere venir porque el sargazo cuando llega a la costa se pudre y huele muy mal.*¹⁸

Su organiniu puvimu susijusių atvejų lietuviškame tekстыne randama daugiausia. Dažniausiai organiškai pūva *medžiai* (15), *šaknys* (14), *vaisiai* (13), *lapai* (12), *mediena* (12), *bulvės* (10), *augalai* (10), *daržovės* (7), *grūdai* (4), *lavonai* (4), *morkos* (3), *kūnas* (3), *dumblas* (3), *pomidorai* (2), *braškės* (2), *moliūgas* (2), *šienas* (2), *šiukšlės* (2), *skiedros*, *sienos*, *lavonėlis*, *tremtinių kaulėliai*, *mirusieji*, *embrionai*, *dantys*, *šlamštas*, *atliekos*, *pastatas*, *ekspontatai*, *sūris*, *kanopos*, *berželio dūdelės*, *rūbai*, *gūželės*, *žvėreliai*, *eglės*, *krūmas*, *tvoros*, *briuselinis kopūstas*, *kinų kopūstas*, *runkeliai*, *grikliai*, *rakandai*, *ridikų masė*, *spaliai*, *drabužiai*, *žmogystos masė*, *pergamentai*, *grybas*¹⁹.

Organiškai pūvančių subjektų *NOW* (2012–2019) tekстыne randama taip pat: *comida* (21) (maistas), *los alimentos* (7) (maistas), *carne* (4) (mėsa), *fruta* (3) (vaisiai), *sargazo* (2) (jūros vynuogės), *basura* (2) (šiukšlės), *cadaveres* (2) (lavonai), *la piel* (oda) (2), *el brazo* (2) (ranka), *plantas* (augalai), *caña de azúcar* (cukranendrė), *maracuya* (pasiflora), *agua estancada* (užsistovėjęs vanduo), *agua quieta* (užsistovėjęs vanduo), *pescado* (žuvis), *manzanas* (obuoliai), *papas* (bulvės), *las plantas* (augalai), *las hortalizas* (daržovės), *citricos* (citrinvaisiai), *pisos de madera* (medinės grindys), *boniato* (boniatas), *mi pierna* (mano koja), *las maderas* (mediena), *mi pie derecho* (mano kairė pėda), *las vigas* (gegnės), *la cosecha* (derlius), *productos* (produktai), *ayuda humanitaria* (humanitarinė pagalba), *el techo* (stogas),

¹⁸ Žmonės nebeneri atvykti, nes ant kranto išmestos jūrinės vynuogės pūva ir baisiai dvokia

¹⁹ Čia ir toliau pateikiami vartojimo pavyzdžiai cituojami iš tekstynų, jų rašyba paliekama netaisyta.

sus pies (jo kojos), *cuerpos* (kūnai), *la selva* (džiunglės), *empuñaduras* (rankenos), *construcciones de madera* (medinės konstrukcijos), *plátano* (bananas), *el esqueleto* (skeletas), *la carne* (mėsa), *la leche* (pienas), *el yogurt* (jogurtas), *el techo* (stogas), *la producción* (produkcija).

Dažniausiai pūva augalų kategorijai priklausančios realijos: medžiai, daržovės, grūdai, augalai bei su šios kategorijos nariais susijusios jų morfologinės dalys: šaknys, lapai, vaisiai ir kita. Tiek lietuvių, tiek ispanų kalbose randami pūvantys mediniai objektai: *pastatai*, *grindys*, *gegnės*, *rankenos*. Taip pat tarp organiškai pūvančių dalykų, sakiniuose einančių subjektais, galima rasti ir šiukšles, eksponatus, rūbus. Atskira pūvančių objektų kategorija yra *lavonai*, *kūnai*, *tremtinių kauleliai*, *mirusieji* ir *embrionai*, *žmogystos masė* – tai žmogiškos kilmės subjektai netekę gyvybės. Visiems minėtiems subjektams būdingas nejudrumas, pasyvumas ir sąmonės neturėjimas. Vienas pagrindinių skirtumų tarp lietuvių ir ispanų kalbose organiškai pūvančių objektų yra tai, kad lietuvių kalboje daugiausia rasta pavyzdžių apie pūvančius medžius (14), šaknis (14) ir vaisius (13), tuo tarpu ispanų kalboje dažniausiai pasikartojęs pūvantis subjektas buvo *maistas* (*comida*) pasikartoja 21 kartą, sinonimas *alimentos* – 7 kartus, o vartojama kontekste maistą reiškianti *producción* – 1 kartą. Lietuviškame tekstyne sakinių, kurių subjektas būtų pūvantis maistas, nebuvo rasta²⁰.

Kitas svarbus skirtumas tai, kad *pūti* ispaniškai gali būti suvokiamas kaip gangrenos sinonimas. Ispanų kalbos tekstyne randami sakiniai, kurių subjektai yra *rankos* (2), *kojos*, *pėdos*, *oda*. Lietuviškame tekstyne ekvivalentiškų pavyzdžių, iliustruojančių organišką puvimą kaip gangreną, nebuvo rasta.

Vis dėlto, iš tekstyne randamų pavyzdžių matoma, kad puvimas, nors ir savaiminis procesas, gali būti sustabdytas, tačiau tam yra būtinas atskiras, išorinės jėgos valdomas, veiksmas, kuris pertrauktų pradėjusį vykti puvimą arba stabdytų jo tolimesnį progresavimą, kaip galima matyti šiame pavyzdyje:

7. Svarbu *neleisti pūti*.

Atsiradusi išorinė jėga, turinti veikimo galią ir laisvę, gali pertraukti puvimo procesą.

8. *Neapolio gyventojai atliekas palieka pūti*, geriausiu atveju sudegina.

7 pavyzdyje aktyvus agentas *Neapolio gyventojai* veikia veiksmo patyrėją, *atliekas*, palikdami jas *pūti*. Žmogus, kaip sąmoninga būtybė, gali nuspręsti, ką daryti su nejudančiu ir

---

²⁰ Tai gali būti paaiškinama tuo, kad ispaniško tekstinio šaltiniai – naujienų portalai – pateikia informaciją apie šio amžiaus antrajame dešimtmetyje suintensyvėjusią Venesuelos krizę, dėl kurios šalyje dažnai nebūna elektros, žmonės negali naudotis šaldytuvais, todėl Karibų klimato daugybė maisto produktų žaibiškai genda. Šios aktualijos atsispindi ir tekstyne.

nesąmoningu objektu. Veiksmožodis *palikti* valdo veiksmožodį *pūti*, todėl žmogus gali pasirūpinti puvimo procesu, jo tęstinumu, arba užbaigimu. Puvimas, nors ir savaime vykstantis gamtinis reiškinys, gali būti valdomas, jeigu į jo eigą įsikiša išorinė jėga – žmogus. Organinis puvinimas nėra gyvam žmogui būdinga savybė, žmogiškos būtybės pradeda pūti tik praradusios gyvastį:

9. *Lavonėlis jau buvo pažaliavęs, pradėjęs pūti, su neatskirta virkštele ir placenta.*

Todėl, kai kalbama apie žmogaus *puvimą*, veiksmožodis *pūti* įgyja perkeltinę reikšmę – ‘smukti, gesti, irti’. Svarbu paminėti, kad puvimo procesas yra susijęs su neveiklumu, apatija ir stinguliu. Žmogus, kuris pūva, atrodo praradęs savo žmogiškąsias, aktyvaus veikėjo, galinčio pasipriešinti gamtos jėgoms, savybes.

10. *O Vasia ramiai sėdi duobės kampe ir tyliai pūva. Tyliai ir niekam nežodeliu neprasitaria.*

Pateiktame pavyzdyje Vasia ramiai sėdi duobės kampe ir yra neveiklus, neatlieka jokio veiksmo, kad pakeistų susidariusią padėtį, šis jo neveiklumas prilygsta puvimui. Fizinis puvinimas nėra gyviems žmonėms būdingas procesas, be to, kaip galima matyti iš ankstesnių pavyzdžių, būtent žmogus gali šį procesą valdyti, todėl žmogaus puvime jaučiamas ir moralumo aspektas²¹. Tapdamas neaktyvus, žmogus tarytum atsisako savo įprastinio, aktyvaus ir sąmoningo veikėjo vaidmens ir tampa pasyviu, sąmonės neturinčiu, todėl gamtos dėsniams negalinčiu pasipriešinti objektu, kaip morkos (3 pvz.) ar medinis pastatas (4 pvz.). Žmogaus puvinimas yra suvokiamas neigiamai, nes būtent žmogus gali valdyti šį gamtos procesą, aktyvaus veiksmo nesiėmimas gali būti prilyginimas valios nebuvimui. Galima įžvelgti, kad tapdamas neveikliu ir pasiduodamas apatijai žmogus praranda savo žmogiškumą.

Vis dėlto ir žmogaus puvinimas yra valdomas procesas, kurį galima sąmoningai pastebėti ir nutraukti. Žmogus gali pakeisti esamą būseną, ką ir rodo sąlyginis jungtukas *jeigu*:

11. *Jeigu tau, gerasis žmogau, nusibodo ten pūti.*

Nors ir savaiminis, šis procesas gali būti suvaldytas ir nutrauktas aktyviu veiksmu. Aktyvus ir sąmoningas veiksmas pertraukia pasyvumą ir leidžia žmogui priimti sprendimus, nutraukiančius neveiklumą, kuris yra tolygus amoralumui:

12. *Nesutikę pūti, ypač pirmieji savanoriai, atėję ginti savo valstybės.*

---

²¹ Tingumas (*akedia*) – viena iš septynių didžiųjų nuodėmių. Žinoma, *akedijos* sąvoka yra gerokai platesnė ir apimanti daugiau plotmių, tačiau vienas iš ją sudarančių aspektų yra pasidavimas moraliniam stinguliui, nesipriešinimas aplinkai ir apatiškumas. Nekovojimas su tingumu veda prie kitų ydų atsiradimo ir į vis didesnį amoralumą (K. Vost, 2020, 84–89).

Būtent moralumo aspektas yra svarbus kalbant apie perkeltinę veiksmažodžio *pūti* reikšmę – ‘prastėti, gesti’:

13. Lietuvos rajonų **šilumos tinklai merdėja ir pūva.**

Lietuvos rajonų *šilumos tinklai* nėra organinės kilmės medžiaga, fiziškai neįmanoma, kad jie patirtų gamtinį puvimo procesą. Šiuo atveju veiksmažodis *pūti* nurodo, kad objekto būseną vienaip ar kitaip pradeda kisti į neigiamą pusę. Kaip ir minėta anksčiau, vartojant veiksmažodį perkeltine reikšme, puvimo procesas nebėra natūralus ir savaime suvokiamas. Subjektas praranda su juo siejamas vertybes, krenta į dekadenciją. Šis procesas yra lėtas ir veda objektą prie, visų pirma, moralinio nykimo.

14. Šiandien, girdi, **krikščioniškoji kultūra pūva, išsigimsta, žlunga.**

15. **Europa, jos supratimu, juo toliau, juo labiau puvo; pasak Moravijos, viskas pavirto melo brūzgynais.**

Tiek *krikščioniškoji kultūra*, tiek *Europa* Vakarų kultūriniame kontekste yra suvokiamos kaip etikos ir dorovės etalonai, todėl jų esamas ar tariamas puvimas rodo prastą visos bendruomenės būseną. Tekstyne taip pat randama, jog taip pat pūva valstybės: *Vokietija, Baltarusija, Roma*, taip pat *demokratija, kapitalizmas, liberalų ir socialliberalų koalicija, sovietų sistema, koalicija* bei tarptautiniai santykiai: *tiltas tarp Rytų ir Vakarų*.

Remiantis RAE žodynu moralinis gedimas / prastėjimas nėra pateikiamas kaip viena iš veiksmažodžio *puadir* reikšmių. Tačiau būdvardžio *podrido* reikšmė žodyne pateikiama kaip „būti korumpuotam ar valdomam amoralumo“²². Šiam procesui nusakyti ir yra vartojama inchothyvinė forma *puadirse*.

Remiantis tekstyne pateiktais duomenimis, matyti, kad ispanų kalboje *puadirse* turi ekvivalentišką reikšmės aspektą: puvimas siejamas su moraliniu bendruomenės / organizacijos žlugimu. Tekstyne randama, kad *pūva: el país* (4) (valstybė), *las sociedades* (2) (visuomenės), *Ministerio de Educación* (švietimo ministerija), *mi patria* (mano tėvynė), *la democracia* (demokratija), *la Universidad Autónoma Metropolitana, su gobierno de mierda* (jū šūdina vyriausybė), *gobierno* (vyriausybė) *el villismo* (vijizmas), *la sexualidad* (seksualumas), *la política* (politika), *Mexico* (Meksika), *España* (Ispanija), *sociedad civil* (civilinė visuomenė), *el sistema político* (politinė sistema).

16. **Jau 10 metų biurokratinės "žuvies" galva pūva.**

17. **Žuvis pradeda pūti nuo galvos, o Lietuva - nuo valdžios.**

---

²² [podrido, podrida | Definición | Diccionario de la lengua española | RAE - ASALE](#)

Tekstyne taip pat randamas pastovusis žodžių junginys *Žuvis pūva nuo galvos*²³. Šis metaforinis posakis reiškia valdančiųjų netinkamą valdymą ir moralinį sugedimą, kuris ilgainiui pradeda gadinti visos bendruomenės padėtį; tekstyne pastovusis junginys pasikartoja 13 kartų. Kaip buvo galima matyti iš anksčiau pateiktų pavyzdžių, puvimas yra sustabdomas tik aktyviam agentui sąmoningai pradėjus šį procesą valdyti. Todėl šį posakį galima susieti su anksčiau darbe minėtais neveiklumo ir moralumo aspektais: valdžia turi didžiausią veikimo galimybę ir galią, tačiau jos netinkamas naudojimas lemia visos bendruomenės gedimą. Šiuo atveju galime pridėti ir 5 pavyzdyje minėtą, su puvimu siejamą, kvapo aspektą: pradėjęs pūti organizmas automatiškai paveikia aplink jį esančius objektus, todėl *žuvis galvos* – bendruomenės valdančiųjų – *puvimas*, nors ir netiesiogiai, tačiau veikia ir jai pavaldžias bendruomenės dalis, jas suteršia ir gadina.

Lietuvių kalboje veiksmažodis *pūti* – neigiamą konotaciją turintis veiksmažodis, jei aprašoma situacija nesusijusi su gamtoje vykstančiais, natūraliais procesais, puvimo veiksmas suvokiamas kaip moralinis gedimas, neveiklumas, valios nebuvimas.

Taip pat svarbu paminėti, kad LKŽ kaip vienas iš veiksmažodžio *pūti* perkeltinių reikšmių apibrėžimų yra „nykti patekus į vargingas sąlygas“. Lietuvių kalbos tekstyno publicistikos skylyje randamas tik vienas šią reikšmę iliustruojantis pavyzdys:

18. *Taip, bet Rėjus pūva kalėjime.*

Tuo tarpu tekstyne *NOW (2012–2019)* pavyzdžių, susijusių su *puvimu*, kuris prasideda subjektui atsidūrus netinkamose sąlygose, randama daugiau. Daugiausia randama lietuviškam pavyzdžiui ekvivalentiškų atvejų, kai subjektai *pūva kalėjime* (*en la cárcel* (10)). Tačiau veiksmažodis *pudrirse* gali būti vartojamas ir rašant apie sportą, pvz.: *se pudre en la cuarta división* (pūva ketvirtojoje divizijoje) arba *está pudriéndose en el banquillo* (pūva ant atsarginių suoloelio).

Svarbu paminėti, kad ispanų kalbos tekstyne dažniausiai randami sakinių subjektai yra įvardžiai *todo* (47) (viskas), *algo* (20) (kažkas), pavyzdžiui:

19. *Algo se pudre en el Ministerio de Educación.*²⁴

Kai veiksmažodis *pudrirse* yra vartojamas su įvardžiu *algo* (kažkas), semantiškai jis yra ekvivalentiškas lietuviško veiksmažodžio *pūti* vartojimui. Tuo tarpu, kai šis veiksmažodis yra vartojamas su įvardžiu *todo*, tai gali reikšti, kad situacija tam tikru metu pakrypsta bloga linkme, pavyzdžiui:

²³ Teigiama, kad šio posakio kilmė siekia XII amžių. Manoma, kad pirmą kartą jis paminėtas Jalal al – Din Rumi poemoje *Masnavi*. Šiame dvasiniame tekste pateikiamos sufizmo (islamo atšakos) religinės dogmos.

²⁴ *Kažkas pūva Švietimo ministerijoje.*

20. *Sergi Roberto lesiona a un jugador y se pudre todo.*²⁵

21. *Pasame la plata en silencio o se pudre todo.*²⁶

Lietuvių kalbos tekstyno publicistikos dalyje nebuvo aptikta pavyzdžių su vienaskaitos I asmeniu, t. y. *aš pūvu*. Ispanų kalboje tokių vartojimo atvejų yra 5, juose *me pudro* veiksmažodis *pudrir* vartojamas perkeltine reikšme²⁷ 'erzinti, jausti nepasitenkinimą'. Šios reikšmės vartojimo atvejį iliustruoja tolesnis pavyzdys:

22. *A mí hay gente que me dice de todo y la bloqueo cuando me pudro de leer los.*²⁸

Šio sakinio subjektas, beskaitydamas komentarus, pradeda *pūti*. Puvimo procesas yra susierzinimo metafora. Ši neigiama emocija tarsi sutepa sakinio subjektą, pradeda jį naikinti ir pūdyti iš vidaus. Skaitomi komentarai sukelia neigiamus jausmus subjektui, kurie pradeda naikinančius procesus jo emocijose ir mintyse.

Apibendrinant galima teigti, jog ispanų kalboje veiksmažodžio *pudrirse* semantika yra panaši ir beveik ekvivalentiška lietuvių kalbos veiksmažodžiui *pūti*. Abiejose kalbose šiuo veiksmažodžiu įvardijamas procesas prototipine reikšme reiškia organinių organizmų yrimą. Bent jau remiantis tekстыne randamais duomenimis lietuvių kalboje *puvimas* nėra vartojamas kaip gangrenavimo sinonimas, tuo tarpu ispanų kalboje – taip. Tiek ispanų, tiek lietuvių kalbose veiksmažodis *pudrirse* gali būti vartojamas, kai norima išreikšti situacijos prastėjimą ir moralinį institucijų ar asmenų sugedimą. Ispanų kalboje *pudrirse* gali būti vartojamas norint metaforiškai nusakyti vidinį susierzinimą ar pyktį. Tokios reikšmės nėra lietuvių kalboje. Taip pat ispaniškame tekстыne yra daugiau atvejų, kai kalbama apie puvimą, subjektui patekus į vargas sąlygas; lietuviškame tekстыne toks atvejis randams tik vienas. Lietuviškame tekстыne randamos metaforos *žuvis pūva nuo galvos* ispaniškame tekстыne nėra, nors ekvivalentiška metafora (*el pescado se pudre por la cabeza*) egzistuoja ir ispanų kalboje.

2.2. Irti

Tyrimo metu iš viso išanalizuoti 197 *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* konkordanso pavyzdžiai, kuriuose rastos tokios veiksmažodžių formos: bendraties forma *irti* – 122 atvejai, būtojo laiko III asmuo *iro* – 57 atvejai; esamojo laiko vyriškosios giminės veikiamosios

²⁵ *Sergi Roberto sužeidė vieną žaidėją ir viskas supuvo* (pakrypo bloga linkme).

²⁶ *Perduok man pinigus tyliai, arba viskas supus* (baigsis blogai).

²⁷ [pudrir | Definición | Diccionario de la lengua española | RAE - ASALE](#)

²⁸ *Man žmonės visko sako ir aš juo užblokuoju kai „pradedu pūti“ juos beskaitydamas.*

nuosakos dalyvis *yrantis* – 9 atvejai; esamojo laiko moteriškosios giminės veikiamosios nuosakos dalyvis *yranti* – 5 atvejai; esamojo laiko daugiskaitos veikiamosios nuosakos dalyvis *yrantys* – 4 atvejai; Esamojo laiko ir būtojo laiko I, II, vienaskaitos ir daugiskaitos asmens formų *Lietuvių kalbos tekстыne* nebuvo rasta, randami tik homoniminiai įvairių organizacijų trumpiniai. Ispanų kalbos veiksmažodžio *descomponerse* iš viso išanalizuoti 992 atvejai. Esamojo laiko, vienaskaitos III asmens *se descompone* – 427 atvejai; esamojo laiko daugiskaitos III asmens *se descomponen* – 553 atvejai; esamojo laiko I asmens *me descompongo* – 11 atvejų; esamojo laiko II asmens *te descompongas* – 1 atvejis.

Prototipinė *irti* reikšmė – ‘griūti, byrėti į dalis’. Vien iš reikšmės yra aišku, kad pagrindinė yrančio subjekto savybė yra skaidymasis į atskiras dalis.

23. *Namas ėmė irti, tada griuvo į gatvę.*

Sakinio subjektas – namas – iki tol buvęs vientisas daiktas, prasidėjus irimo procesui, netenka vientisumo, pradeda eizėti ir galiausiai griūva į gatvę. Lietuviškame tekстыne rasti duomenys rodo, kad prototipine reikšme irimo procesą patiria šie daiktai: *sienos* (4), *pamatai* (2), *uola*, *šlaitas*, *skardis*, *laivas*, *stiklo blokeliai*, *lėktuvai*, *obeliskai*, *cokolio plytos*, *fortepijonai*, *palaikai*, *griuvėsiai*, *šaudmenys*, *ledas*, *čerpės*, *lizdai*, *dvaro rūmai*, *stadionas*.

Taip pat Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne randami pavyzdžiai, kurių yrantys subjektai yra *lavonas* (20), *kūnai* (5), *organizmai* (2), *palaikai* (2). Šiame kontekste veiksmažodis *irti* yra veiksmažodžio *pūti* sinonimas, kaip ir galima suprasti iš pateikiamo pavyzdžio:

24. *Lavonas jau buvo pradėjęs irti, veide atsirado pigmentinių dėmių.*

Kai kalbama apie palaikus ir lavonus, irimas yra procesas, veikiantis organinius objektus, prilygstantis puvimui. *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne* nebuvo rasta pavyzdžių, kuriuose sakinių subjektai būtų yrančias daržoves, augalus, medžius ar kitus augalinės kilmės daiktus įvardijantys žodžiai. Galima daryti prielaidą, kad *irti* metonimiškai vartojamas vietoj *pūti* siekiant sušvelninti puvimo realybę. Irimo procesą patiriantys organiniai subjektai taip pat susiję su žmogaus kūnu: *gimdos sienelės*, *navikas*. Kai kalbama apie organinį irimo procesą, veiksmažodžio *irti* vartojimas yra dalinai ekvivalentiškas ispaniško veiksmažodžio *descomponerse* vartojimui.

Dalinai *descomponerse* reikšmė ir vartojimas yra ekvivalentiški lietuviško veiksmažodžio *pūti* prototipinei reikšmei ir vartojimui. Vartojamas kontekste, kuriame kalbama apie subjektų nykimą, šis veiksmažodis reiškia organišką puvimą, gedimą. Remiantis tekстыne *NOW* randamais duomenimis, *descomponerse* vartojamas, kai kalbama apie šiuos objektus: *los alimentos* (maistas) (25), *los cuerpos* (kūnai) (20), *las algas* (dumbliai) (12), *las*

frutas (vaisiai) (5), *las peces* (žuvys) (5) *el sargazo* (jūrinės vynuogės) (3), *los tomates* (pomidorai) (2), *los residuos* (atliekos) (2), *los huevos* (kiaušiniai) (2), *las fístulas* (fistulės), *la vegetación* (augalija), *la carne* (mėsa), *la basura* (šiukšlės), *un animal* (gyvūnas), *la comida* (maistas), *el papel* (popierius), *el pescado* (žuvis), *viseras* (vidiniai organai), *los elementos orgánicos* (organiniai elementai), *las células nerviosas* (nervinės ląstelės), *los órganos* (organai), *los cadáveres* (lavonai), *las frambuesas* (avietės), *organismos* (organizmai), *una mujer* (moters kūnas, vartojamame kontekste), *la roca* (akmuo), *los cristales* (kristalai), *la semilla* (sėkla) *los residuos orgánicos* (organinės atliekos), *las plantas* (augalai).

Irimo procesas prasideda kūne, kai medžiagą sudarančios molekulės suyra ir yra įsisavinamos žmogaus organizmo: *sustancia cannabinoide* (kanabinoidinė medžiaga), *chicharro* (taukai), *vitamina D* (vitaminas D), *el alcohol* (alkoholis), *la luteína* (luteinas), *el mineral* (mineralas), *toxinas* (toksinai), *las proteínas* (proteinai), *las sustancias químicas* (cheminės medžiagos), *las calorías* (kalorijos), *los nutrientes* (maisto medžiagos). Šiais veiksmažodžio *descomponerse* vartojimo atvejais subjektų atsiskyrimas dalimis yra matomas vizualiai, nes šių išvardytų medžiagų molekulės kūne atsiskiria viena nuo kitos, kai medžiaga patenka į organizmą; ją į vieną jungiantys ryšiai sunyksta, medžiaga yra absorbuojama kūno ir išnyksta.

Kai kalbama apie nenatūralios kilmės realijas, taip pat akivaizdu, kad suirti gali tik tie subjektai, kurie yra sudaryti iš kelių dalių. Remiantis *Lietuvių kalbos žodyne* siūloma reikšme, toks irimo procesas reiškia 'mišti, rigzti, painiotis, kriksti'. Tekstyne randami pavyzdžiai rodo, jog taip yra tokie dalykai: *sistema* (6), *santvarka* (3), *bendruomenė* (2), *sąjunga* (2), *draugystė* (2), *bendrovė* (2), *šeima* (2), *komunizmas*, *Tarybų Sąjunga*, *socialinė struktūra*, *Rytų blokas*, *statusas*, *baltų prokalbė*, *ansamblis*, *šalis*, *taryba*, *Sovietų Sąjunga*, *Žekoslovakijos federacija*²⁹, *finansinė bazė*, *santuoka*, *imperija*, *teatrai*, *nacionalizmas*, *Napoleono imperija*, *cechų organizacija*. Galima suprasti, kad visus šiuos subjektus vienija tai, jog jie veikia atskirų žmonių susitarimo, idėjų ar vertybių pagrindu. Kaip atskiri subjektai jie gali veikti tol, kol yra palaikomi bendro ryšio žmonių, kurie susijungia į vieną bendrą grupę. Kaip *pamatai* ar *namas* yra sudaryti iš smulkesnių dalių, taip pat ir *komunizmas*, *draugystė*, *sistema* ar kiti į šią grupę patenkantys subjektai veikia kaip vienas vienetas, tik tada ir tik tol, kol juos vienija atskiros dalys – žmonės.

Tapačia metaforine reikšme ispanų kalboje vartojamas ir veiksmažodis *descomponerse*. Tekstyne *NOW* esantys duomenys rodo, kad yra tokie dalykai: *el equipo* (komanda) (6), *el PP*

---

²⁹ Darbe vartojama tekstyne pateikiama rašybos forma.

(partija *Partido Popular*) (3), *La Unión Europea* (Europos Sąjunga) (3), *la familia* (šeima), (2), *el partido* (partija) (2), *la coalición Unidos Podemos* (Unidos Podemos koalicija), *Podemos* (partija Podemos), *Ecuador* (Ekvadoras), *la nación* (tauta), *Partido de la liberación dominicana* (Dominikos išlaisvinimo partija), *el tejido social* (visuomeninis tinklas), *el campeón* (čempionų komanda), *el gobierno Bolsonaro* (Bolsonaro vyriausybė), *el fascismo* (fašizmas), *el régimen* (režimas), *matrimonio* (santuoka), *la sociedad* (visuomenė), *Argentina* (Argentinos rinktinė vartojamame kontekste), *Real Madrid* (Madrid Realas), *Iberojet Palma* (Palmos Iberochetas), *el trío* (tercetas), *la pandilla* (gauja). Tiek lietuvių, tiek ispanų kalboje irimo procesas, kurį patiria organizacijos, komandos, politiniai judėjimai ir t. t., gali būti metaforiškai suprantamas kaip medžiagos suirimas į smulkesnes dalis. Žmonės, kaip molekulės, kurias jungiantis ryšis išlaiko jų buvimą kartu ir sukuria atskirą, vientisą organizmą. Šiam ryšiui išnykus, tiek medžiaga, tiek žmonių sukurtos bendruomenės ir judėjimai išsisklaido.

Atskira kategorija lietuvių kalboje gali būti laikomi subjektai, kurie patiria irimo procesą, tačiau įprastai yra laikomi vientisais ir suvokiami kaip vientisa, nedaloma realija. Pavyzdžiui:

25. *Iro ir pati asmenybė gyvenanti nuolatiniame susidvejinime.*

Asmenybė yra suvokiama kaip vientisas ir nedalomas subjektas, jos susidvejinimas yra nenatūrali būseną. Yranti asmenybė pasidalija į dalis, netenka sveikatos. Panaši veiksmažodžio vartosena atsiranda ir sakiniuose, kurių subjektai yra *pasitikėjimas*, *Dievo įvaizdis*, *ramybė*, *sveikata*, *tvarka*, *grožis*. Visiems šiems dalykams būdingas vientisumas, pastovumas ir tai, kad jie yra nedalomi dalimis. Bet koks dalies atskyrimas yra griauantis bendrą, natūraliai suvokiamą, šių realiųjų įvaizdį ir sunaikinantis egzistuojantį vientisumą. Dalinai *pasitikėjimas*, *ramybė*, *sveikata*, *tvarka* negali egzistuoti, jie arba yra vientisi, arba jų vientisumas yra pažeistas, dėl to jie yra praradę savo esmę. *Dievo įvaizdis*, išsiskirstytas dalimis, yra erezija.

Panašiam kontekste ispanų kalboje vartojamo veiksmažodžio *descomponerse* atvejų tekstyne randama mažai. Galima teigti, kad lietuviškiems subjektams taikytinus vientisumo kriterijus atitinka tik *la productividad* (produktyvumas), kuris gali būti suprantamas kaip tiesiog egzistuojantis, vientisas, nedalomas, o jo suirimas tolygus pradingimui.

Šis vientisumo suirimas gali būti matomas ir kitoje perkeltinėje veiksmažodžio *descomponerse* reikšmėje 'sugesti', pavyzdžiui:

26. *Cuando se descompone un ascensor, la única persona que no entra en pánico es el ascensorista.*³⁰

---

³⁰ Kai sugenda liftas, vienintelis žmogus, kuris nepradeda panikuoti yra liftininkas.

Tekstyne nėra daug atvejų, kai veiksmazodis *descomponerse* vartojamas šia reikšme. Sugendantys daiktai yra *el auto* (automobilis), (3), *el carro* (mašina), *el ascensor* (liftas), *el celular* (telefonas), *el tablet* (planšetinis kompiuteris), *la computadora* (kompiuteris), *los artefactos eléctricos* (elektriniai prietaisai), *los semáforos* (šviesoforai), tačiau galima teigti, kad šie aparatai veikia gerai tada, kai veikia stabiliai, tęstinai ir be pertrūkių. Sustojimas ir pastovaus veikimo neišlaikymas yra šių daiktų gedimo ženklas.

Šis vientisos veiklos suirimo ir pastovumo neišlaikymas gali būti matomas perkeltinėje veiksmazodžio *descomponerse* reikšmėje 'tapti neramiam, prarasi gerą sveikatos būseną':

*27. Un pasajero se descomponen y debe llevarlo a el Hospital.*³¹

Pateiktame pavyzdyje sakinio subjekto būseną pablogėja staiga, be akivaizdžios priežasties, taip pasikeitusios būsenos sukėlėjas nėra žinomas. Tačiau jo sveikata „suyra“. Tekstyne buvo rasti keturi analogiški atvejai, kai veiksmazodis *descomponerse* vartojamas norint nusakyti staigų sveikatos prastėjimą, šių sakinių subjektai *pasajero* (keleivis), *mi hija* (mano dukra) *el hombre* (vyras), *la persona* (žmogus).

Panaši reikšmės metaforizacija atsiranda ir tada, kai veiksmazodis *descomponerse* vartojamas kita perkeltine reikšme 'elgesiu ar žodžiais prarasti susivaldymą, nuovokumą'. Veiksmazodžio vartojimą šia reikšme iliustruoja pateikiamas pavyzdys:

*27. Son ellos que se descomponen ante los hijos y, ante la menor crisis, aparecen sus miserias.*³²

Sakinio subjektas praranda savo susivaldymą ir ramybę, nebevaldo situacijos. Kaip ir anksčiau aptartuose lietuviškuose pavyzdžiuose, sakinio subjektas netenka savo pastovumo ir tai yra tolygu sveikatos, ramybės ir susivaldymo praradimui. Lietuviškuose pavyzdžiuose tai yra abstrakčios realijos, kurios įprastai suvokiamos kaip vientisos ir stabilios. Tuo tarpu ispaniškų sakinių subjektai yra žmonės: *yo* (aš) (11), *la figura paterna* (tėvo figūra), *el terrorista* (teroristas), *los habitantes* (gyventojai), *los oficiales de Infantería* (pėstininkų karininkai), *la gente* (žmonės), *un gerente* (vadybininkas), *las mujeres* (moterys), *niños* (vaikai), *los mozos de espada* (koridoje asistuojantys vyrai), *los pibes* (jaunuoliai). Šiems subjektams ramybė ir susivaldymas yra priskiriami automatiškai, nes tai yra žmogui būdingas elgesys, todėl jų „suirimas“ yra neigiamas, normalumo ir sveikos būsenos praradimą lemiantis procesas. Nors šis procesas ir yra vidinis, žmogus pradeda savaime „irti“ iš vidaus. Tekstyne esantys

³¹ Vienas keleivis pasijaučia blogai ir jį reikia vežti į ligoninę.

³² Jie palūžta prieš savo vaikus ir dėl menčiausios krizės pasirodo jų vargai.

pavyzdžiai leidžia matyti, kad šiam emociniam suirimui yra reikalingas impulsas, kuris jį paskatintų, pavyzdžiui:

28. *Cuando los aparatos se apagan, la gente se descompone*³³

29. *Contamos cosas muy duras todos los días y te emocionas o te descompones con cosas terribles, porque no somos robots.*³⁴

Abiejuose pateiktuose pavyzdžiuose nurodomos priešastys, lemiančios šių sakinių subjektų ramybės, susivaldymo praradimą. 28 pavyzdyje – tai išjungiami aparatai, lemiantys subjektų ramybės netekimą, o 29 pavyzdyje – baisūs dalykai, dėl kurių pasakojantis subjektas palūžta. Todėl, nors procesas ir yra vidinis, lyg ir prasidedantis savaime, sakiniuose pateikiamos priešastys, galinčios lemti šių pokyčių pradžia.

Vienas iš pagrindinių skirtumų tarp lietuviško *irti* ir ispaniško *descomponerse* yra tai, kad ispanų kalboje šis veiksmažodis yra dažniau vartojamas organiniam irimui – puvimui – nusakyti. Tuo tarpu, lietuvių kalboje, remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenimis, kaip veiksmažodžio *pūti* sinonimas vartojamas tik tada, kai kalbama apie žmogiško kūno *puvimą*. Ekvivalentiškai tiek veiksmažodis *irti*, tiek veiksmažodis *descomponerse* vartojami tada, kai kalbama apie valstybių, organizacijų, juridinių vienetų ar šeimos skilimus. Ispanų kalboje *descomponerse* taip pat yra vartojamas staigiam fizinės sveikatos pablogėjimui ir emocinio susivaldymo praradimui nusakyti.

2.3. Grimzti

Atliekant tyrimą buvo išanalizuoti 258 *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* esantys pavyzdžiai. Tekstyne buvo 70 bendraties ir esamojo laiko, vienaskaitos II asmens *grimzti* atvejų, šios veiksmažodžio formos yra homografiškos; 110 – esamojo laiko, vienaskaitos ir daugiskaitos III asmens *grimzta* atvejų; 12 esamojo laiko, vienaskaitos I asmens atvejų; 51 būtojo kartinio laiko vienaskaitos ir daugiskaitos III asmens *grimzdo* atvejais; 4 būtojo kartinio laiko vienaskaitos I asmens *grimzdau* atvejai; 1 būtojo kartinio vienaskaitos II asmens *grimzdai* atvejis; 2 būtojo kartinio laiko daugiskaitos I asmens *grimzdome* atvejai; 6 vyriškosios giminės vienaskaitos dalyvio *grimztantis* atvejai, 1 moteriškosios giminės dalyvio vienaskaitos *grimztanti* atvejis; 2 vyriškosios giminės, daugiskaitos dalyvio *grimztantys* atvejai.

³³ *Kai tik aparatai išsijungia, žmonės praranda savitvardą.*

³⁴ *Kasdien pasakojame labai sunkius dalykus ir tu susijaudini arba palūžti, nuo baisių dalykų, nes mes nesame robotai.*

Atliekant ispanų kalbos tyrimą, buvo išanalizuoti 1999 tekstyne esantys veiksmažodžio *hundirse* atvejai: 16 bendraties *hundirse* atvejai; 35 esamojo laiko, vienaskaitos I asmens *me hundo* atvejai, 998 esamojo laiko vienaskaitos III asmenes atvejai, 725 esamojo laiko, daugiskaitos, III asmens *se hunden* atvejai; 209 esamojo laiko, daugiskaitos I asmens *nos hundimos* atvejai; 3 gerundijaus *está hundiéndose* atvejai; 13 esamojo laiko vienaskaitos II asmens atvejų.

Prototipinė *grimzti* reikšmė – ‘skęsti, nerti, garmėti’. Svarbus prototipinės reikšmės aspektas yra tai, kad ši reikšmė yra siejama su vandeniu, skysčiu. Grimzdimo veiksmas gali vykti tik skystoje erdvėje:

28. *Masalas sureguliuotas taip, kad ramybės būsenoje, lėtai grimzta vandenin.*

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne randami duomenys iliustruoja, kad šia prototipine reikšme gali *grimzti*: *laivas* (2), *Kuršių pusiasalis*, *šulinys*, *platforma*, *tvisteris*, *automobilis*, *rutuliukai*, *akmenukas*, *lėktuvas*, *mašina*, *metalai*.

Sakinio subjektas – *masalas* – nėra aktyvus agentas, jį veikia išorinė jėga, nuo kurios priklauso subjekto veikla – grimzdimas. Todėl galima suprasti, kad *masalas* yra tik veiklos patyrėjas, jis nėra atsakingas už šį veiksmą, jo nevaldo. Svarbu pabrėžti, kad prototipiškai veiksmažodis *grimzti* taip pat yra krypties veiksmažodis, nurodantis, kad objektas juda nuo jo pradinio buvimo taško žemėjančios krypties link, ką ir iliustruoja toliau pateikiamas pavyzdys:

29. *Jeigu kiaušinis šviežias – jis kaip akmuo grimzta į dugną, jeigu užperėtas – plaukia paviršiuje.*

Krypties aspektas yra svarbus, nes veiksmažodžio semantiką lemia ne tik sakinio subjektas, bet ir objektas, į kurį yra nukreiptas *grimzdimo* veiksmas. Remiantis tekstyne pateikiamais pavyzdžiais, matoma, kad *grimzti* galima *į dugną* (14), *gilyn* (5), *į duobę* (2), *į vandenį*.

Ispanų kalboje lietuviškam veiksmažodžiui *grimzti* vieno ekvivalentiško veiksmažodžio nėra. Dalinai šio veiksmažodžio reikšmė gali būti išreiškiama sangražiniais veiksmažodžiais *sumergirse* ir *hundirse*. Veiksmažodžiui *hundirse* paaiškinti, RAE žodyne naudojama apibrėžtis „kai sakoma apie žmogų ar daiktą – lėtai skęsti“. Šia, prototipine reikšme lėtai skęsta: *el barco* (laivas) (55), *el planctón* (planktonas) (7), *embarcación* (valtis) (2), *los submarinos* (povandeniniai laivai), *el coche* (automobilis), *el cadáver* (lavonas), *los muebles* (baldai), *el colchón* (čiūžinys), *los filtros* (filtrai), *los pedacitos de las conchas* (kriauklių gabalėliai), *el cuerpo* (kūnas), *una carabela* (karavelė).

Prototipine reikšme vartojamas veiksmažodis *hundirse* taip pat dažnai vartojamas tekstuose, kuriuose kalbama apie miestų, gyvenviečių ar kitų geografinių objektų grimzdimą, pavyzdžiui:

30. *La placa tectónica de Cocos se hunde debajo*³⁵

Šiame pavyzdyje kalbama apie litosferos plokščių poslinkius. Tekstyne *NOW* randama ir daugiau ekvivalentiškos reikšmės atvejų, kai sakinio subjektas yra: *cuenca de el Valle de México* (Meksikos slėnio baseinas) (3), *la placa árabe* (Arabijos plokštė) (2), *las ciudades de Filipinas* (Filipinų miestai) (2), *la placa Caribe* (Karibų plokštė), *una placa* (plokštė), *la placa tectónica* (tektoninė plokštė), *Panama* (Panama), *Yakarta* (Džakarta), *pueblos* (kaimai), *nuestro planeta* (mūsų planeta), *Bangladesh* (Bangladešas), *Tuvalu* (Tuvalu), *Bulacán* (Bulakanas), *las ciudades* (miestai), *playa la Marineo* (Marineo paplūdimys), *Sudeste Asiático* (Pietryčių Azija).

Kai objektas, į kurį *grimztama*, yra ne skystos konsistencijos, veiksmažodis *grimzti* įgyja perkeltinę reikšmę – ‘klimpti, smegti’ – ką ir rodo 31 pavyzdys:

31. *Poniai grimzdo sniege iki pilvų.*

Šio sakinio subjektas – *poniai* – *grimzdo* sniege, taip vizualiai dalis ponio kūno pranyksta / yra uždengiama sniego. Šiame pavyzdyje veiksmažodis *grimzti* nurodo ne tik kryptį, o ir tai, kad dalis subjekto yra užklojama ir dingsta lengvos struktūros medžiagoje – sniege (2). Iš pavyzdžių matyti, kad galima *grimzti* ir *molyje*, *senose šiukšlėse*. Grimztantys subjektai: *namo kampas*, *vežimų tekiniai*.

Perkeltinė veiksmažodžio *grimzti* reikšmė ‘menkėti, smukti, žūti’ nusako esamos situacijos prastėjimo procesą. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* šis veiksmažodis vartojamas su šiais subjektais: *Lietuva* (6), *įmonė* (3), *miestas* (2), *Argentina* (2), *ekonomika* (2), *Europa*, *žiniasklaida*, *ambasados*, „*Kauno audiniai*“, *Jungtinių Tautų Saugumo Taryba*, *kultūros paveldas*, *Baltarusija*, *Moldova*, *intelektai*, *LDDP elektoratas*, *Skopjė*, *Čilė*, *valstybė*, *Albanija*, „*Jūra*“, *Europos indeksai*, *socialdemokratų valdžia*, *gamykla*, *aviakompanija*, *fondas*, *rinka*, *Suvalkų kraštas*, *savivaldybė*, „*Litimpeks bankas*“, „*Kauno projektas*“, *Amerika*, *komanda*, „*Kauno autobusai*“, *pasaulis*, *Mažeikiai*, *statyba*, *Ukraina*, *ligoninė*, *Izraelis*, *tyrimų centras*, *tauta*, *akcijų kursai*, *autsaideriai*, *Operos teatras*, *valstybinė įmonė*, *finansų imperija*. Pagrindiniai subjektai, kurie yra veikiami grimzdimo proceso, priklauso valstybių, miestų, įmonių ir finansinių kompanijų kategorijoms.

³⁵ *Koko tektoninė plokštė grimzta žemyn.*

Ispanų kalboje veiksmažodis *hundirse* vartojamas ekvivalentiškai, tekstyne *NOW* randami šie pavyzdžiai: *Venezuela* (Venesuela) (25), *venezolanos* (venesueliečiai) (16), *tú* (tu) 13, *el país* (valstybė) (5), *la ciudad* (miestas) (5), *los socialistas* (socialistai) (4), *Honduras* (4), *Nicaragua* (Nikaragva) (3), *iglesia* (bažnyčia) (3), *el régimen del Maduro* (Maduro režimas) (3), *el gobierno* (vyriausybė) (2), *El Sarvador* (Elsalvadoras) (2), *el socialismo* (socializmas), *las cirugías plásticas* (plastinė chirurgija), *la izquierda* (vartojamame kontekste – politinė kairė), *Hong Kong*, (Honkongas), *la humanidad* (žmonija), *economía* (ekonomika), *La 1* (Ispanijos nacionalinės televizijos kanalas), *el mundo* (pasaulis), *la patria* (tėvynė), *consumidor* (vartotojas), *Jamaica* (Jamaika), *Sergio García*, *el pueblo* (liaudis vartojamame kontekste), *los corruptos* (korumpuotieji), *Tailandia* (Tailandas), *Haiti* (Haitis), *capital* (sostinė), *Brasil de Bolsonaro* (Bolsonaro Brazilija), *la dictadura* (diktatūra), *el feminismo* (feminizmas), *las universidades* (universitetai), *cubanos* (kubiečiai), *los partidos socialistas* (socialistų partijos), *las personas débiles* (silpni žmonės), *el cónyuge* (sutuoktinis), *los sueños y esperanzas* (svajonės ir viltys). Šiais vartojimo atvejais nėra aiškaus semantinio skirtumo tarp to, ar sakinio subjektas yra žmogus, valstybė, ar žmonių grupė. Šiais atvejais *grimzdimo* procesas rodo situacijos prastėjimą, objekto patekimą į vis prastesnes sąlygas ar būseną. Taip pat šiame veiksmažodžio *hundirse* vartojimo kontekste, kai sakinio subjektas yra *nacija*, pavyzdžiui, *los venezolanos*, demonimas³⁶ vartojamas kaip valstybės sinonimas:

32. *Venezuela se hunde en la peor crisis económica y humanitaria de su historia.*³⁷

33. *Los venezolanos se hunden en la peor crisis de su historia.*³⁸

Šių sakinių subjektai *grimzta* ne į natūralias, skystas, birias ar klampias medžiagas, tačiau ir į abstrakčiai suvokiamus objektus, pavyzdžiui:

34. *Lietuva ėmė grimzti į provincializmą.*

Pateiktame pavyzdyje provincializmas nėra skysta masė, tačiau gali būti suvokiamas kaip į save įtraukiantis reiškiny, kuris pradeda naikinti į jį *grimztantį* objektą, šiuo atveju – Lietuvą. Iš tekstyne randamų pavyzdžių, kur sakinio subjektas *grimzta* į abstraktų, fiziškai nematomą ir neapčiuopiamą objektą, dar galima paminėti, jog dažnai būna *grimztama* į: *neviltį* (7), *praeitį* (6) *užmarštį* (5), *skolas* (4), *nuostolius* (4), *krizę* (2), *skolų liūną* (2), *bankų paskolas*, *karo verpetus*, *rezignaciją*, *teisinį ir vertybinį nihilizmą*, *nuobodulį*, *interesų raizgalyne*, *senatvėn*, į

³⁶ Demonimas – žodis, kuriuo įvardijama tam tikroje vietoje gyvenanti žmonių grupė. Nuo etnonimo skiriasi tuo, kad juo įvardijami žmonės gyvenantis konkrečioje geografinėje teritorijoje, o ne priklausantys etninei grupei (Roberts, 2017, 27).

³⁷ *Venesuela grimzta į didžiausią ekonominę ir humanitarinę krizę savo istorijoje.*

³⁸ *Venesueliečiai grimzta į didžiausią krizę savo istorijoje.*

tamsą, recesiją, chaosą, pragmatizmą, nesutarimų liūną, nemokumą. Kaip galima matyti iš pateiktų pavyzdžių, tai neigiamus dalykus nusakantys reiškiniai, nepriklausantys nuo subjekto, tačiau išoriškai veikiantys jo būseną. Ispanų kalboje, kai veiksmažodis *hundirse* nurodo procesą, lemiantį esamos būsenos prastėjimą, jis yra nukreiptas į: *en la miseria* (vargą) (15), *en la pobreza* (skurdą) (5), *en la violencia* (smurtą) (4), *en la crisis* (krizę) (4), *en la desigualdad* (nelygybę), *en la trizteza* (liūdesį), *en problemas* (problemas), *en la desesperación* (neviltį), *en un pantano de mentiras* (melų liūną), *en un pozo de mentiras* (melų šulinyje), *en la podredumbre* (puvėsi, moralinį vartojamame kontekste), *en la depresión* (depresiją), *en la infamia y el escándalo* (nešlovę ir skandalą), *en la espesura de sus más oscuros sentimientos* (savo tamsiausių jausmų tankmę), *en la crisis humanitaria* (humanitarinę krizę), *en la decepción* (nusivylimą), *en la vorágine de la crisis* (krizės verpetus), *en la corrupción* (korupcijoje).

Iš dalies persidengianti, su anksčiau minėtomis susijusi, tačiau atskira grimzdimo procesą patiriančių subjektų kategorija yra žmonės. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* randama, jog grimzta: *Aldona, Rima, Svetlana, Panevėžio teisėsaugininkai, nėsčioji, dainininkas, premjeras, skurdžiai, krepšininkai.* Kai aptariamų sakinių subjektai yra žmonės, jie grimzta į *depresiją* (3), *dvasinio nuosmukio liūną, streso būklę, neviltį, komercinius skandalus, nuobodulį, į užmarštį.* Pavyzdžiui:

35. *Tad suprantama, kad į tokią padėtį patekusi nėsčioji grimzta į nesibaigiančią streso būseną.*

Galima teigti, kad, vartojamas šiuo aspektu veiksmažodis *grimzti* praranda krypties nurodymo aspektą ir signalizuoja būsenos pasikeitimą, kaip tai iliustruoja tolesnis pavyzdys:

36. *Būdamas 47-erių jis susirgo šizofrenija ir grimzta vis gilyn į ligą.*

Sakinio subjektas iš sveikos būsenos palaipsniui pereina į ligos būseną, taip nunyksta ankstesnė subjekto būseną ir jis tarsi atsiduria pakitusioje asmeninėje realybėje, kurios nevaldo. Išorinė jėga, šiuo atveju – liga, įtraukia subjektą į save ir jį pakeičia.

Veiksmažodžius *grimzti* nėra akivaizdžiai neigiamus potyrius ar procesus įvardijantis veiksmažodis, kaip veiksmažodžių *pūti* ar *irti* atvejais. Nors, nesąmoningumas, aplinkos kontroliavimo praradimas ir žmogaus atsidavimas išorinių veikų poveikiui prieš tai aptartuose veiksmažodžiuose nėra suprantamas teigiamai, grimzdimo atveju tai gali būti malonu, kaip tai iliustruoja šie pavyzdžiai:

37. *Įsimečiau į burną tris tabletes. Ir pajutau - grimzti į didelį debesį, problemos nutolo.*

38. *Aš tik norėjau pasiekti lovą ir grimzti į ją.*

37 pavyzdžio sakinio subjektas – *aš* – pasiduoda tablečių poveikiui, dėl jų veikimo prarandama kontrolė, jo sąmonė tarsi *grimzta į debesį*. Šis kontrolės netekimas yra malonumą ir ramybę suteikianti būseną. Problemos nutolsta nuo sakinio subjekto ir leidžia jam atsipalaiduoti ir būti dabartyje – grimzdimo procese. Taip pat ir 38 pavyzdžio subjektas nori *grimzti į lovą* ir tokiu būdu lyg patekti į kitą realybę. Grimzdimas į lovą gali būti suprantamas kaip miego metafora.

39. *Atlėgo šaltis, pagaliau liovėsi purtyti, ir aš grimztu į miegą.*

Grimzdimas, kaip malonus veiksmas, suvokiamas ir šiame pavyzdyje. Sakinio subjektą apleidžia iki tol kamavę neigiami pojūčiai ir jis pradeda grimzti į atpalaiduojančią būseną – miegą. Subjektas nebejaučia šalčio ir purtymo, pasineria į poilsį. Veiksmažodis *grimzti*, kaip malonius procesus nusakantis veiksmažodis, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* randamuose pavyzdžiuose vartojamas, kai norima nusakyti grimzdimą: *į save, į Dievo būties vienovę, į subjektyvios tikrovės pasaulį, į transą, į jausmą*.

Bet kuriuo atveju veiksmažodis *grimzti* lietuvių kalboje įvardija nykimo / transformacijos būseną. Subjektai ar subjektų dalys gali vizualiai pranykti iš fizinio matymo lauko, kai juos apgaubia kita materija (vanduo, sniegas), arba tai gali būti fizinės ar mentalinės būsenos transformacija, kai sakinio subjektas patiria nesąmoningą ir nevaldomą perėjimą iš vieno patyrimo lauko į kitą. Egzistuoja skirtumas tarp *grimzdimo* į emocines būsenas ir į išorinio pasaulio aplinkas. Kai subjektas *grimzta* į vidinius sąmonės išgyvenimus, šis veiksmas gali būti suprastas ir kaip teigiama ir kaip neigiama transformacija, tuo tarpu, kai grimztama į išorinio pasaulio reiškinius, *grimzti* yra neigiamame kontekste vartojamas veiksmažodis.

Kita ispanų kalboje egzistuojanti veiksmažodžio *hundirse* reikšmė ‘kai kalbama apie pastatą – griūti, irti’. Ispanų kalboje veiksmažodžio *hundirse* semantikai taip pat būdingas aspektas yra tai, jog šis veiksmažodis, kaip ir lietuviškas *grimzti*, nurodo žemėjančią kryptį:

40. *Nos damos cuenta que la casa se hunde cada día más y más.*³⁹

Šiuo vartojimo atveju pagrindinis reikšmės aspektas taip pat yra žemėjanti kryptis, kuri yra svarbus šio veiksmažodžio reikšmės komponentas. Griūvantis pastatas, kaip ir grimztantis objektas „leidžiasi žemyn“ ir vizualiai nyksta iš matymo lauko. Tekstyne randami atvejai kai *se hunden* (*grimzta*): *el edificio* (pastatas) (10), *la casa* (5) *el torre* (bokštas), *el hospital* (ligoninė), *el almacén* (sandėlis), *la escuela* (mokykla), *el rascacielos* (dangoraižis).⁴⁰

³⁹ *Mes suprantame, kad namas kasdien vis labiau griūva.*

⁴⁰ Nors procesas, kurį šiame pavyzdyje patiria namas yra tapatus 23. pavyzdyje aprašomam procesui, tačiau vartojami skirtingi veiksmažodžiai rodo, kad kalbėtojas akcentuojasi į skirtingus griūvamo aspektus. Ispaniškas *hundirse* rodo, kad griūvantis pastatas juda žemėjančia kryptimi, tuo tarpu lietuviškas pavyzdys įvardija namo dalijimąsi į dalis.

Tai, kad šis veiksmažodis nurodo sakinio subjekto judėjimą žemyn, ypač išryškėja tekstuose, kuriuose aptariamos finansų ir sporto temos. Tekstuose, kuriuose aptariami sportininkų pasiekimai ar finansiniai pokyčiai, veiksmažodis *hundirse* galėtų būti laikomas lietuvių kalbos veiksmažodžių *kristi* / *nukristi* ekvivalentu. Pavyzdžiui:

41. *Manchester United y José Mourinho se hundenden cada vez más en la tabla.*⁴¹

42. *Las acciones de TV Azteca se hundenden a mínimo histórico en Bolsa*⁴²

Šiuose kontekstuose sakinių subjektai nepasineria į vandenį ir nėra padengiami jokios kitos birios medžiagos. Šiuose kontekstuose veiksmažodis *hundirse* praranda dalį savo reikšmės, kuri yra siejama su lėtu skendimu skystyje. Lieka tik kryptį – judėjimą žemyn – nurodantis reikšmės aspektas. Kaip ir minėta anksčiau, iš tekstyno *NOW* pavyzdžių galime matyti, kad šis reikšmės susiaurėjimas įvyksta tada, kai veiksmažodis *hundirse* yra vartojamas kalbant apie sporto ir finansų sritis. Tekstynė randama, kad kalbant apie sportą krinta šie subjektai: *los Marineros de Seattle (2) el selectivo español* (Ispanijos rinktinė), *Marcelo Díaz, Scaloni y Berizzo, McIlroy, los azules* (mėlynieji), *Diablos Rojos, Kimi Raikkonen, Alfa Romeo, los campeones, Gallos Blancos, Marc Gasol y los Grizzlies, el colombiano* (kolumbietis), *Irwin*, futbolo komandos: *Los Spurs, Tottenham, Jaguares y Huila, Hanover, Cobresal, Los Pumas, Feirense, Pumas de la UNAM, Petapa, Los Dorados de Maradona, Real de Minas, los veracruzanos, Gallos Blancos, Madrid de Florentino, San Martín, Celta, Flamengo, Alianza Sur, Bologna, Holguín, Los Cachorros, Los Toros, Ravens, Cimarrones, Girona, Atlético de Madrid, RCD Espanyol, Levante, Juventus*. Tais atvejais, kai subjektas yra sportininkas ar sporto komanda, patiriamas smukimas įvyksta turnyrinėse lentelėse ar rungtynių rezultatų įskaitose. Tokiais atvejais aptariami tik sportininkų pasiekti arba ne rezultatai, nekalbama apie jų emocines būsenas, smukimas yra statistinis, ne emocinis faktas.

Verslo naujienų kontekste veiksmažodis *hundirse* randamas konkordanse su šiais žodžiais: *la economía* (ekonomija) (9), *las acciones* (akcijos) (5), *los precios del petróleo* (naftos kainos), *las ventas de coches* (automobilių pardavimai), *las ventas de Huawei* (Huawei pardavimai), *los préstamos de el ICO* (ICO paskolos), *el peso* (pesas), *la bolsa* (birža), *el bono español* (Ispanijos obligacijos), *Sabadell (Barcelona), Natixis, Apple, Vivendi y Elliot, Johnson & Johnson, Bitcoin Cash, Nissan, bancos griegos* (graikų bankai), *la eurozona* (eurozona), *Siemens, la moneda venezolana* (Venesuelos valiuta), *Kraft, Heinz, el mercado de teléfonos*

⁴¹ Mančesterio „United“ ir José Maurinho lentelėje kas kart krenta vis labiau.

⁴² TV Azteca akcijos biržoje krenta į istorines žemumas.

(telefonų rinka), *las ventas de Tesla* (Teslos pardavimai), *los beneficios de Artesmedia* (Artesmedia pelnas), *las criptomedas* (kriptomotenos) *los precios de el petróleo* (naftos kainos), *moneda de México* (Meksikos valiuta), *los salarios* (atlyginimai), *el rublo ruso* (Rusijos rublis) *el poder adquisitivo* (perkamoji galia). Visais šiais atvejais veiksmažodis *hundirse* nusako vertės kritimą ar subjekto finansinės galios mažėjimą akcijų biržose ar kituose finansiniuose sektoriuose, su kuriais konkretus subjektas yra siejamas.

Šis žemėjančios krypties aspektas taip pat išryškėja, kai veiksmažodis *hundirse* yra vartojamas I ir II asmenų tiek daugiskaitos, tiek vienaskaitos forma:

43. *Es que soy muy sensible y me hundo rapidamente.*⁴³

44. *Busca ayuda, no te hundes.*⁴⁴

Šiais atvejais kalbama ne apie fizinės, bet apie emocinės subjekto būklės prastėjimą. Abiejuose pavyzdžiuose subjektas patiria nemalonias emocijas, jaučiasi labai nusiminęs, beviltiškas. Subjekto emocinė būsena yra smukdanti ir tarsi spaudžianti jį. Metaforiškai subjektas gali būti prilyginamas griūvančiam namui, kaip namas griūdamas smunka žemyn, taip subjektas yra veikiamas „žemų emocijų“, kurios jį moraliai traukia į apačią.

Veiksmažodžio *hundirse* bendraties forma, kaip ir lietuvių kalboje, tekstyne randamuose pavyzdžiuose vartojama tada, kai grimzdimo procesas suvokiamas teigiamai. Tekstyne *NOW* buvo rasti šie pavyzdžiai, kuriuose veiksmažodžiu *hundirse* išreiškiamas procesas yra malonus ir naudingas:

45. *Hundirse en ese mar de conocimiento es abrir el horizonte a otra vida.*⁴⁵

46. *Hundirse en el Eden de los sentimientos.*⁴⁶

47. *Hundirse en la obra de los artistas Janet Cardiff y George Bures Miller.*⁴⁷

Visuose sakiniuose grimzdimas / skendimas yra teigiamas procesas, kurio metu pasineriama į teigiamą būseną ar aplinką. Pasineriama į *mar de conocimiento* (žinių jūrą), *Eden de los sentimientos* (jausmų Edeną), *obra de los artistas* (menininkų darbus). Visos šios aplinkos yra naudingos ir teikiančios malonumą į jas panirstančiam subjektui.

Apibendrinant galima teigti, kad lietuvių kalbos veiksmažodis *grimzti* ir ispanų kalbos veiksmažodis *hundirse* yra tik dalinai ekvivalentiški. Lietuvių kalboje prototipinė *grimzti* reikšmė yra 'skęsti garmėti', ispanų *hundirse* – 'leistis link dugno'. Abiejose kalbose

⁴³ *Esu labai jautrus ir greitai palūžtu.*

⁴⁴ *Ieškok pagalbos, nepalūžk, neprarask vilties.*

⁴⁵ *Pasinerti į žinių jūrą reiškia atverti kito gyvenimo duris,*

⁴⁶ *Pasinerti į jausmų Edeną.*

⁴⁷ *Pasinerti į menininkų Janet Cardiff ir George Bures Miller darbus.*

prototipiškai šie veiksmažodžiai vartojami, kai kalbama apie subjekto *grimzdimą* vandenyje ar kitoje medžiagoje. Taip pat abiejose kalbose šie veiksmažodžiai yra ne tik veiksmą, bet ir žemėjančią kryptį nusakantys veiksmažodžiai. Tačiau lietuviškame tekстыne nėra pavyzdžių, kuriuose sakinių subjektai būtų dėl kylančio vandens lygio grimztantys geografinių objektų kategorijai priklausantys subjektai: žemynai, miestai ar tektoninės plokštės.

Ir ispanų, ir lietuvių kalbose šis veiksmažodis vartojamas metaforizuota reikšme, kai kalbama apie moralinį, etinį ar ekonominį valstybių, įmonių ar žmonių esamos padėties prastėjimą. Taip pat ispanų kalboje veiksmažodis *hundirse* vartojamas kalbant apie turnyrinėse lentelėse ar bendrosiose įskaitose vykstantį rezultatų prastėjimą sporto diskurse. Be to, šis veiksmažodis vartojamas ir verslo kontekste siekiant nusakyti akcijų ir valiutų vertės mažėjimą, pardavimų smukimą. Lietuvių kalboje šiame kontekste vartojamas kitas veiksmažodis – *krinta*.

Veiksmažodis *hundirse* taip pat vartojamas, kai kalbama apie pastato griuvimą. Lietuvių kalboje veiksmažodis *grimzti* šiuo atveju nevartojamas.

Taip pat, veiksmažodis *hundirse* vartojamas tada, kai kalbama apie gniuždančią būseną, kurią pradeda jausti subjektas.

Tiek lietuvių, tiek ispanų kalbose veiksmažodžiais *grimzti* ir *hundirse* gali būti nusakomas malonus procesas, kurio metu yra pasineriama į malonias būsenas. Lietuvių kalboje šis procesas nusako malonią būseną, kurią patiria žmogus, grimztantis į būsenas ar aplinką. Vis dėlto *hundirse* įvardija pasinėrimą į veiklas ar aplinkas, tuo tarpu *grimzti* – buvimą pakitusioje būsenoje.

Išvados

Atlikus pasirinktų lietuvių ir ispanų inchoatyvinių veiksmažodžių *pūti*, *irti*, *grimzti* ir jų ispaniškų ekvivalentų, *pudrirse*, *descomponerse*, *hundirse*, semantikos ir vartosenos analizę, galima daryti tokias išvadas:

1. Tiek ispanų, tiek lietuvių kalbose inchoatyviniai veiksmažodžiai nusako savaime prasidedanti procesą, kurio akivaizdus sukėlėjas nėra aiškus. Vartojami prototipinėmis reikšmėmis, šiame tyrime tirti veiksmažodžiai įvardija natūralius, gamtoje savaime vykstančius procesus, kurių sukėlėjas gali būti suvokiamas kaip gamtoje stebimas dėsnis.

2. Ir ispanų, ir lietuvių kalboje, perkeltines (metaforizuotas) reikšmes šie veiksmažodžiai įgyja tada, kai jų vartojimas duotajame kontekste prieštarauja natūraliam pasaulio suvokimui. Visais tirtais atvejais, reikšmės metaforizacija įvyksta tada, kai įvardijamo proceso patyrėjas yra ne natūraliai gamtos jėgų veikiamas objektas, bet žmogus, kuriam tokie procesai iš prigimties nebūdingi.

3. Tiek ispanų, tiek lietuvių kalbose tiriamų veiksmažodžių reikšmės metaforizacija vyksta pabrėžiant vieną ar kelis prototipinės reikšmės aspektus, juos perkeliant ir pritaikant naujiems vartojimo kontekstams.

4. Semantiškai tirtų veiksmažodžių reikšmės kalbose gali sutapti, tačiau skiriasi jų vartojimo atvejais. Pavyzdžiui, prototipine reikšme vartojamas veiksmažodis *pūti*, remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* pateikiamais atvejais, nevartojamas norint įvardyti gangrenavimo procesą, tuo tarpu ispanų kalboje tokių atvejų pasitaiko.

5. Galima teigti, kad visuose tirtuose veiksmažodžiuose ispanų kalboje yra daugiau metaforizuotų reikšmių, kurios neegzistuoja lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, veiksmažodžio *descomponerse* reikšmės, nusakančios staigų sveikatos blogėjimą ar susivaldymo praradimą, veiksmažodžio *pudrirse* reikšmė, nusakanti susierzinimą, bodėjimąsi. Lietuvių kalboje veiksmažodžiai *irti* ir *pūti*, remiantis tekstyne esančiais duomenimis, taip nevartojami.

6. Perkeltine reikšme vartojami veiksmažodžiai *grimzti* ir *hundirse* gali būti siejami ir su teigiamais procesais – atsipalaidavimu, maloniais sąmonės pokyčiais ar atsidavimu veiklai ar jausmams – tačiau dažniausiai jie vartojami siekiant išreikšti neigiamus pokyčius, vykstančius žmoguje ar tam tikroje bendruomenėje.

7. Iš tirtų veiksmažodžių vienintelis veiksmažodis *grimzti* / *hundirse* yra ir kryptį nurodantis veiksmažodis. Prototipine reikšme vartojamo veiksmažodžio semantika rodo, kad subjektas juda dugno link. Todėl šis veiksmažodis nurodo ne tik subjektą, kuris yra veikiamas vykstančio proceso, bet ir tikslą, link kurio judama.

8. Visų tirtų veiksmožodžių atveju, kai kalbama apie metaforizuotas jų reikšmes, yra būdingas moralumo kontekstas. Kadangi žmogų galime suvokti kaip aktyvų savo aplinkos valdytoją, savaime prasidėję ir nestabdomi nykimo procesai veda žmonės ir jų bendruomenes prie moralinio žlugimo.

9. Veiksmožodžių *pūti* / *puđirse* protoipinės reikšmės ‘organiškai irti’ sutampa, tačiau jų vartojimas nėra ekvivalentiškas. Abiejose kalbose šie veiksmožodžiai vartojami tapačiai perkeltine reikšme, nusakančia asmens, valstybės ar organizacijos moralinį žlugimą. Ekvivalentiškai šie veiksmožodžiai vartojami ir tada, kai kalbama apie subjekto nykimą patekus į vargingas sąlygas. Tačiau lietuviškame tekстыne randamas tik vienas šiame kontekste vartojamo veiksmožodžio *pūti* atvejis. Ispanų kalboje ši reikšmė vartojama kalbant tiek apie metaforinį puvimą kalėjime, tiek sporto kontekste. Ispanų kalboje veiksmožodis *puđirse* taip pat vartojamas, kai norima nusakyti vidinį susierzinimą. Lietuvių kalboje veiksmožodis *pūti* ekvivalentiška reikšme nevirtojamas.

10. Veiksmožodžiai *irti* ir *descomponerse* ekvivalentiškai prototipinėmis reikšmėmis vartojami tik tada, kai irimo procesą patiriantis subjektas yra žmogiškos kilmės mirusysis arba žmogaus kūno dalis. Ispanų kalboje *descomponerse* taip pat vartojamas ir kai kalbama apie kitų organinių subjektų puvimą. Lietuvių kalboje *pūti* vartojamas, kai kalbama apie fizinį, erozinį, subjektų irimą – byrėjimą dalimis. Ekvivalentiškai abu veiksmožodžiai vartojami metaforine reikšme, įvardijant irimo procesus, vykstančius valstybėse, organizacijose, bendrovėse. Lietuvių kalboje veiksmožodis *irti* neturi reikšmių, nusakančių staigų sveikatos pablogėjimą ar susivaldymo praradimą. Ispanų kalbos veiksmožodis *descomponerse* šias reikšmes turi.

11. Veiksmožodžių *grimzti* / *hundirse* vartojimas sutampa, kai jie vartojami prototipine reikšme, nusakančią objekto leidimąsi dugno link, ir metaforizuota reikšme, nusakančią esamos situacijos prastėjimą. Taip pat abiejose kalbose šiais veiksmožodžiais gali būti įvardijamas ir subjekto pasinėrimas į būsenas ar veiklas, kurios atpalaiduoja ir yra malonios. Šiais veiksmožodžių vartojimo atvejais veiksmožodis nurodo ir medžiagą ar būseną, kurioje subjektas patiria grimzdimo procesą. Ispanų kalboje veiksmožodis *hundirse* vartojamas įvardijant sporto rezultatų prastėjimą ir finansinės / ekonominės vertės mažėjimą. Lietuvių kalboje šiuose kontekstuose vartojamas veiksmožodis *kristi*. Ispanų kalboje veiksmožodis *hundirse* taip pat vartojamas siekiant įvardyti namo griuvimo procesą. Lietuvių kalboje veiksmožodis *grimzti* taip nevirtojamas. Taip pat ispanų kalboje *hundirse* vartojamas nusakančią gniuždančią būseną, kurią patiria subjektas. Lietuvių kalboje *grimzti* šia reikšme nevirtojamas. Svarbu pabrėžti, kad kai veiksmožodis *hundirse* vartojamais dviem paskutiniais atvejais,

medžiaga ar aplinka, kurioje patiriama žemėjanti būseną, nebėra įvardijama, iškyla tik veiksmažodžio semantikai būdingas žemėjančios krypties aspektas.

Šis darbas gali būti įdomus ir naudingas lietuvių ir ispanų kalbų vertėjams, leksinės tipologijos, leksinės semantikos specialistams. Taip pat, kaip pastebi S.Th Gries'as, veiksmažodžio elgesio profilio tyrimuose gauta medžiaga gali būti naudojama kalbos mokymo procese, taip sukuriant dinamiškesnį mokymosi procesą, padedantį besimokančiajam geriau suprasti žodžių semantinius ryšius (Gries, 2007, 90). Šis tyrimas gali būti tęsiamas toliau, atliekant jau šiame darbe tirtų veiksmažodžių sinonimų tyrimus. Taip pat, tiriant kitas, inchoatyvinių veiksmažodžių kategorijai priklausančias, semantines veiksmažodžių grupes.

Darbo ribotumai. Dėl ribotos darbo apimties šiame magistro darbe aprašomi tik 3 lietuvių kalbos nykimo veiksmažodžiai – *pūti, irti, grimzti* ir 3 jų ispaniški daliniai ekvivalentai – *puadirse, descomponerse, hundirse*. Šis magistro darbe tiriamų veiksmažodžių skaičius yra per mažas, kad būtų galima išvelgti ir atskleisti kalbose egzistuojančias inchoaktyvumo tendencijas. Dėl darbo apimties ribojimų taip pat neapžvelgiami tiriamų veiksmažodžių sinonimų semantika ir vartojimas. Tai būtų reikšminga norint geriau suprasti semantikos ir vartojimo ekvivalentiškumo panašumus ir skirtumus, egzistuojančius lietuvių ir ispanų kalbose.

Kitas darbo ribotumą lemiantis veiksnys – darbui naudotų lietuviško ir ispaniško tekstynų nevisiškas ekvivalentiškumas. Ispanų kalbos tyrimui atlikti naudotas tekstynas *NOW* yra baigtinis, jam sudaryti naudoti tik naujienų portalai, kuriuose pateikiami tik publicistiniai šaltiniai. Tuo tarpu *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* publicistikos skiltis sudaryta ne tik iš informacinės sklaidos priemonėse esančių tekstų, bet ir iš grožinius tekstus publikuojančių šaltinių. Dėl to lietuviškame tekstyne buvo galima rasti dėl meninės raiškos siekio metofarizuotų veiksmažodžių vartosenos atvejų, kurie ne visiškai atitiko tyrimo medžiagai keltus reikalavimus. Tokių atvejų nebuvo daug, todėl reikšmingos įtakos tyrimui jie neturėjo. Ispaniškas tekstynas yra sudarytas naujienų straipsnių pagrindu, todėl jame atsispindi šių dienų aktualijos. Tai lemia, kad vieni dažniausiai nykimo procesus patiriančių sakinių subjektų yra *Venezuela, los venezolanos, los socialistas, la comida, los alimentos* ir kiti su Venesuelos krizės kontekstu susiję subjektai; pačiai veiksmažodžių semantikai tai įtakos neturi.

Naudota literatūra

Arkadiev, Peter (2013): „From transitivity to aspect: the causative – inchoative alternation and its extensions in Lithuanian“. *Baltic Linguistics* 4, 37–77.

Amstrong, Sharon Lee, Gleitman, Lila R. (1983). „What some concepts might not be“. *Cognition* vol. 13, 263–308.

Corpus del Español NOW. Prieiga internetu: [NOW Corpus: Spanish \(corpusdelespanol.org\)](http://NOWCorpus.org).

Croft, William, Cruse, D. Alan (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas. Prieiga internetu: [KLC | Paieška tekstyne \(vdu.lt\)](http://KLC.vdu.lt).

Davies, Mark, Parodi, Giovanni (2022). „Constitución de Corpus crecientes del español“. *Lingüística de corpus en español/ The Routledge Handbook of Spanish Corpus Linguistics*. London: Routledge.

Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. Prieiga internetu: [Lietuvių kalbos žodynas \(lkz.lt\)](http://lkz.lt)

DRAE. *Real Academia Española: Incoative*. 23.^a ed., [elektroninė versija 23.5]. Atkurta iš <https://dle.rae.es> [2022 – 11 – 20].

Diccionario de la lengua española RAE. Prieiga internetu: [Diccionario de la lengua española | Edición del Tricentenario | RAE - ASALE](http://dle.rae.es)

Ervas, Francesca (2014). „On Semantic and Pragmatic Equivalence in Translation“, B. Pasa, L. Morra (eds.), *Translating the DCFR and Drafting the CESL: A Pragmatic Perspective*. Munich: Sellier, 87–101.

Evans, Vyvyan, Green, Melanie (2006). *Cognitive Linguistics an Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Geeraerts Dirk, (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford : Oxford University Press.

Geeraerts, Dirk, (2010). „The doctor and the semantician“. Glynn, Dylan, Fischer, Kerstin *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 61–78.

Gries, Stefan Th, Stefanowitsch, Anatol. (2007). *Corpora in Cognitive Linguistics: Corpus-Based Approaches to Syntax and Lexis*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton.

Gries, Stefan, Th., Divjak, Dagmar, S. (2010). “Quantitative approaches in usage-based Cognitive Semantics: Myths, erroneous assumptions, and a proposal”. D. Glynn & K. Fischer (Ed.), *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 331–354.

Goossens, Louis (2002). "Metaphtonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action". *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, edited by René Dirven and Ralf Pörings, Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 349–378.

Gudavičius, Aloyzas (2000). *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Gudavičius, Aloyzas (2007). *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius, Aloyzas (2013). „Žodžio semantinė struktūra nominacijos požiūriu“, *Filologija* (18), Vilnius: BMK leidykla, 70–85.

Hanks, Patrick (2000). „Do word meanings exist?“ *Computers and the Humanities* 34 (1/2), 205–215.

Hovav, Malka Rappaport, Levin, Beth, (1998). „Building Verb Meanings“, *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*. Stanford, CA: CSLI Publications. 97–134.

Huang, Jing (2021). „Chinese-English Translation from the Perspective of Chinese-English Compression— A Review of Functional Equivalence Theory“, *Open Access Library Journal*, 8: e7779.

Jakaitienė, Evalda (2009). *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Jansegers, Marllies (2017). *Un estudio empírico del verbo multimodal «sentir» desde una perspectiva sincrónica y diacrónica*. Berlin, Boston: De Gruyter, 67–82.

Lavale Ortiz, Ruth Maria (2007). „Causatividad y verbos denominales“. *ELUA Estudios de Lingüística. Universidad de Alicante*, 21, 171–207.

Lehrer, Adrienne. (2012). „A theory of meaning“. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 161(1), 97–107.

Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara (2010). „Polysemy, Prototypes, and Radial Categories“, Dirk Geeraerts, and Hubert Cuyckens (eds), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford: Oxford Handbooks.

Littlemore, Jeannette. (2015). „Introduction“. *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marcinkevičienė, Rūta, (2000). „Tekstynų lingvistika: teorija ir praktika“, *Darbai ir dienos* 24, 7–64.

Marcinkevičienė, Rūta, (2010). *Lietuvių kalbos kolokacijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Masaitienė, Dalia (1996) „Apie vertimo ekvivalentiškumą“, *Darbai ir dienos* 2 (11), 79–86.

Marín, Rafael, McNally, Louis (2011). „Inchoativity, change of state and telicity: Evidence from Spanish reflexive psychophysical verbs”. *Natural Language and Linguistic Theory* 29, 467-502. Atkurta iš: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11049-011-9127-3.pdf> [2022-11-20].

Merchán Aravid, Nuria (2017). „Verbos denominales incoativos en español” *Moenia* 23, pp. 29 – 60.

Miguel Aparicio, Elena., De (1999). „El aspecto léxico”. En I. Bosque & V. Demonte (coords.): *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa.

Porroche Ballesteros, Margarita (1988) *Ser, estar y verbos de cambio*. Madrid: Arco/Libros.

Posner, Michael (1986). „Empirical studies of prototypes”. *Noun Classes and Categorization*,. Amsterdam: John Benjamins, 53–61

Pathos, Emmanuele M., Wills, Andy J. (2011). *Formal Approaches in Categorization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rodd, Jennifer., Gaskell, Gareth., & Marslen-Wilson, William. (2002). „Making Sense of Semantic Ambiguity: Semantic Competition in Lexical Access”. *Journal of Memory and Language*, 46(2), 245–266.

Roberts, Michael (2017). *The semantics of demonyms in English: Germans, Queenslanders, and Londoners*, in Zhengdao Ye, „The Semantics of Nouns” Oxford: Oxford Academic.

Tyler, Andrea, Evans, Vyvyan (2003). „Towards a model of principled polysemy: Spatial scenes and conceptualization”. *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning, and Cognition*, Cambridge: Cambridge University Press, 37–63.

Vicente, Augustin, Falkum Lossius, Ingrid (2017). „Polisemy”. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 1–30.

Vost, Kevin. (2020). *Septynios mirtinos nuodemės*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

Westheide, Hening (1998). „Equivalence in Contrastive Semantics. The Effect of Cultural Differences”, *Contrastive Lexical Semantics*, Amsterdam; John Benjamin’s Publishing Company, 119–137.

Summary

The aim of this research is to determine the existing similarities and differences between the usage and semantics of inchoative verbs in Lithuanian and Spanish. The purpose of this study is to find out the main aspects of the semantics and usage of the verbs used for research in this paper. Because of the limited scope of writing for this work, only 3 Lithuanian verbs *pūti*, *irti*, *grimzti* and 3 Spanish verbs *puadirse*, *descomponerse*, *hundirse* were used for this study. The data for this research is collected using Lithuanian language corpus *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* and Spanish language corpus *El corpus del español NOW (2012–2019)*. During the study, 4345 cases of verbs were examined.

This research is based on cognitive semantics theory. The method used for this paper was verb *Behavioural Profile* analysis. During the research, it was found that the changes in the meanings of the studied verbs are partially equivalent. The change in meaning is consistent, but the meanings of the studied verbs are not completely equivalent and their usage, even when the meanings are identical, may also differ. Also, the verbs in Spanish have more metaphorical meanings. The other important aspect is a moral connotation that can be seen in the metaphorical usage of the verbs when the subject of the sentence is a human or a group of people.

This work can be interesting and useful for specialists in translation, lexical semantics, and lexical typology. The data obtained using verb *Behavioural Profile* analysis research can be applied in language acquisition process.

Keywords: cognitive semantics, polysemy, prototype, equivalence, corpus linguistics, inchoative verbs.